

TİASAD

Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of Turk & Islam World Social Studies

Yıl: 6, Sayı: 20, Mart 2019, s. 102-133

Dr. Öğretim Üyesi Kenan DÜLGER

Beykent Üniversitesi Hukuk Fakültesi, kenandulger@beykent.edu.tr

SİLAHLI ÇATIŞMALARDA SİLAHLI İNSANSIZ HAVA ARAÇLARI KULLANIMININ ULUSLARARASI HUKUKA UYGUNLUĞU

Özet

Teknoloji çağında otonom ve/veya yarı otonom denilen insansız sistemlerin savunma ve güvenlik alanlarında kendisini göstermesi ile birlikte silahlı çatışmalardaki en etkili kaynak olan insan unsurunun önemi giderek azalmaya başlamıştır. Savunma ve güvenlik alanlarında kullanılan her yeni silah ya da teknolojik aygıtın kullanımının hukuka uygunluğu tartışmalıdır. İnsansız hava araçları, buna verilebilecek güzel bir örnek teşkil eder. Bugüne kadar gerçekleştirilen silahlı saldırılarda kullanılan insansız hava araçlarının yol açtığı sorunlar nedeniyle yöneltilen eleştiriler ve hukuka uygunlukları konusundaki tereddütler giderek artış göstermiştir. Bu bağlamda mevcut uluslararası hukuk kurallarına göre insansız hava araçlarının kullanılmasının hukuka aykırı olup olmadığı incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: İnsansız Hava Aracı, Silahlı Çatışma, Otonom Sistemler, Silahlı İnsansız Hava Aracı, Silahlı Saldırı, Dron.

COMPLIANCE OF USING UNMANNED COMBAT AERIAL VEHICLES IN ARMED CONFLICTS TO INTERNATIONAL LAW

Abstract

In the age of technology, with the autonomous and/or semi-autonomous unmanned systems have emerged in defense and security fields, the importance of the human element, which is the most effective source of armed conflicts, has gradually started to decrease. The lawfulness of the use of every new weapon or technological device used in defense and security fields is controversial. Unmanned aerial vehicles are a good example. Concerns about the problems

caused by unmanned aerial vehicles used in the armed attacks carried out to date and the doubts about the legal compliance have increased. In this context, it is examined whether the use of unmanned aerial vehicles is unlawful in accordance with international law.

Keywords: Unmanned Aerial Vehicle, Armed Conflict, Autonomous Systems, Unmanned Combat Aerial Vehicle, Armed Attack, Drone.

GİRİŞ

Bilişim alanındaki teknolojik gelişmeler ile birlikte hayal gücü sınırlarının aşıldığı şu dönemde, yapay zeka ve robotik mühendislik gibi alanlarda özellikle son 15 yıldır oldukça dikkat çekici bir ilerleme kaydedilmiştir. Bu ilerleme ve yenilik dalgası, geçmişte bilim kurgu olarak görülen birtakım otonom/yarı otonom, insansız ya da uzaktan kumanda edilebilen sistemlerin geliştirilmesine imkan sağlamıştır. Söz konusu teknolojik gelişmelerin, insan yaşamının her alanında olduğu gibi, savunma ve güvenlik endüstrisi alanlarında da benzer şekilde kendisini göstermeye başladığını görmekteyiz. Bu bağlamda insansız veya uzaktan kumanda edilebilen sistemler, silahlı çatışmalar alanında her geçen gün daha fazla kendisine yer bulmakta ve giderek önemini daha da arttırmaktadır.

Günümüzde insansız hava aracı (İHA) olarak ifade edilen modern anlamda ve teknolojik olarak geliştirilmiş araçların silahlı çatışmalarda oldukça yoğun bir şekilde kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Silahlı çatışmalar alanında yeni bir buluş, teknolojik aygıt ve/veya silah olarak son zamanlarda kullanımında görülen söz konusu artış sonucu gerek uygulama alanında gerekse doktrinde tartışmalar ortaya çıkmıştır. Silahlı çatışmalar tarihinde her yeni gelişmenin veya silah türünde yeni bir buluşun ortaya çıkmasıyla başlayan tartışmalara benzer şekilde güncel tartışmalar da yaşanmaktadır. Daha somut bir ifadeyle, mevcut uygulamaların uluslararası hukuk kurallarına uygun olup olmadığı sorgulanmaktadır. Savaş alanında yeni ve geliştirilmiş silahların ortaya çıkması silahlı çatışmalar tarihinde yeni bir durum değildir. Geçmişte farklı zamanlarda barut, tüfek, top, tank, makineli silah, uçak vb. gibi ölümcül buluşların ortaya çıkması savaş alanında geri dönülmez değişimlerin yaşanmasına ve silahlı çatışmalara uygulanan kuralların tekrar değerlendirilmesi ihtiyacına yol açmıştır.¹ Herhangi bir silahlı mücadelede, örneğin geleneksel silahların kullanımı konusunda sınırlama getirildiğinde, buna uygun düşmeyen olağan dışı ya da geleneksel olmayan silahların kullanılması hem ahlaka hem de silahlı çatışmalara dair uluslararası hukuk kurallarına aykırı düşmektedir.²

Ölümcül kuvvet kullanımını belirli bir uzaklıktan uygulama imkanı verebilecek şekilde tasarlanmış teknolojik gelişmelerin en yenisini temsil eden İHA'lar, silahlı çatışmalarda giderek en önemli etken haline gelmeye başlamıştır.³ Bu nedenle bir yandan silahlı çatışmalar alanında kullanımı yaygınlaşırken diğer yandan da sağladığı avantajlar sayesinde seri üretimi ve ihracatı ile teknolojik olarak daha da geliştirilmesi çalışmaları hızlandırılmıştır. Buna karşılık, söz

¹ Vogel, Ryan J., *Drone Warfare and The Law of Armed Conflict*, Denver Journal of International Law&Policy, Vol. 39, No. 1, 2010, s. 103.

² Solis, Gary D., *The Law of Armed Conflict*, Cambridge University Press, New York, 2010, s. 7.

³ Brooks, Rosa, *Drones and The International Rule of Law*, Journal of Ethics&International Affairs, Vol. 28, No. 1, 2014, s. 88.

TİDSAD

konusu araçların ve kullanımının uluslararası hukuka uygunluğu konusundaki tartışmalar aynı paralelde devam etmektedir. Bilhassa son zamanlarda İHA'lar aracılığıyla gerçekleştirilen silahlı saldırıların, ayırım gözetme, orantılılık, meşru savunma, silahlı çatışma, sivil, savaştan vb. gibi silahlı çatışmalar hukukuna dair çekirdek hukuki kavramların içeriğine ve anlamına büyük zararlar verdiği ileri sürülmektedir.⁴ Geçmişte de benzer şekilde top, tank gibi ağır silahların kullanılmaya başlanması ile birlikte söz konusu gelişmelerin “şeytani buluşlar” olduğu konusunda eleştiriler ortaya atılmıştır.⁵ İHA'ların silahlı çatışmalarda kullanılması konusunda toplumlarda yarattığı olumsuz etki ve görüşlerin yapılan anketlerle de çarpıcı bir şekilde ortaya konulduğu görülmektedir.⁶ Hatta bazı yorumlarda, kara mayınları ve msket bombaları ile kıyaslandığında, bilhassa silahlı modeller olmak üzere, İHA'ların tamamen yasaklanması gerektiği ileri sürülmektedir.⁷

İHA'lar yalnızca askeri amaçlar ile değil, sivil amaçlar ile de kullanılmaktadır. Sahip olduğu teknik özellikler ve geliştirilmeye uygun yapıları sayesinde sivil ve askeri alanlarda oldukça geniş bir yelpazede kullanılabilir. Genel olarak bakıldığında İHA'ların gözlem, keşif, istihbarat toplama, hedef belirleme, arama ve kurtarma, insani yardım malzemesi taşıma, teçhizat transferi vb. gibi çok farklı amaçlarda kullanıldığı görülmektedir.⁸ Aslında İHA'ların askeri alanda ilk kullanılmaya başlaması, doğrudan bir saldırının ana etkeni şeklinde silah olarak olmamıştır. Askeri operasyonlarda İHA'ların kullanımı yeni olmamakla birlikte her kullanım döneminde yaşanan tecrübelerden yola çıkılarak sürekli bir değişim ve gelişim göstermektedir. Yukarıda belirtilen kullanım amaçları, İHA'ların türleri ve boyutları çerçevesinde değişkenlik gösterebilmektedir. Uygulamada, küçük boyutlara sahip İHA'lar genellikle keşif ve hedef belirlemede tercih edilirken; daha büyük boyutlara sahip olanları ise bomba ya da füze taşıyabildiklerinden silahlı İHA olarak ifade edilmekte ve yüksek irtifalı keşifler ile hava bombardımanlarında tercih edilmektedir.⁹

11 Eylül 2001 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri'ne (ABD) yapılan terör saldırılarının ardından İHA'ların kullanımı açısından radikal bir değişim yaşanmıştır. Bu tarihe kadar başta ABD olmak üzere söz konusu teknolojiye sahip devletlerin, İHA'ları yalnızca gözlem ve keşif amacıyla kullandığı bilinmektedir. Ancak bu tarihten itibaren ABD'nin yaşadığı terör saldırılarına karşı başlattığı silahlı mücadelede, İHA'lar ölümcül kuvvet

⁴ Brooks, Drones and The International Rule of Law, a.g.e., s. 83.

⁵ Brooks, Rosa, “What's Not Wrong With Drones?”, Foreign Policy, September 5, 2012, <http://foreignpolicy.com/2012/09/05/whats-not-wrong-with-drones/>, 04.08.2018.

⁶ “Global Opinion of Obama Slips, International Policies Faulted: Drone Strikes Widely Opposed”, Pew Global Attitudes Project, Pew Research Center, June 13, 2012, <http://www.pewglobal.org/2012/06/13/global-opinion-of-obama-slips-international-policies-faulted/>, 06.08.2018.

⁷ Wardrop, Murray, “Unmanned Drones Could be Banned, Says Senior Judge”, The Telegraph, July 6, 2009, <https://www.telegraph.co.uk/news/uknews/defence/5755446/Unmanned-drones-could-be-banned-says-senior-judge.html>, 10.08.2018.

⁸ Sehrawat, Vivek, *Legal Status of Drones Under LOAC and International Law*, Penn State Journal of Law&International Affairs, Vol. 5, Issue 1, 2017, s. 166.

⁹ Alberstadt, Rachel, *Drones Under International Law*, Open Journal of Political Science, Vol. 4, 2014, s. 222; Vogel, a.g.e., s. 104.

kullanımına uygun hale getirilmiştir.¹⁰ Şöyle ki, aşağıda daha ayrıntılı inceleyeceğimiz üzere, sahip oldukları teknolojik özelliklere ek olarak bomba ve/veya füze taşıyabilecek ve uzaktan kumanda edilerek ateşleme özelliğine sahip olabilecek şekilde yeniden tasarlanmıştır. Böylece o zamana dek, hem sivil hem de askeri alanda farklı amaçlarla kullanılan bu araçlar artık silahlı çatışmaların yeni vurucu teknolojileri haline gelmiştir. Bu nedenle geliştirilen yeni özelliği sayesinde silahlı insansız hava aracı (SİHA) modeli karşımıza çıkmaktadır. İşte çalışmamızın ana tartışma konusunu oluşturan SİHA'ların, çatışmalarda kullanımının uluslararası hukuka uygun olup olmadığı, hangi hallerde hukuka aykırılıklar ortaya çıktığı, SİHA'ların sağladığı avantajlar ve dezavantajların birlikte değerlendirilmesi çerçevesinde incelenecektir.

I. İnsansız Hava Araçları Hakkındaki Terminoloji, Genel Özellikleri ve İşleyişi

Türk literatüründe genel olarak “İnsansız Hava Aracı-İHA” şeklinde ifade edilen kavramın İngilizce karşılığı olarak “Drone” ya da “Unmanned Aerial Vehicle-UAV” ifadesi kullanılmaktadır.¹¹ Bunun dışında İHA'ların doktrinde, İnsansız Hava Aracı Sistemi “Unmanned Aircraft System-UAS”, Uzaktan Pilotlu Hava Aracı “Remotely Piloted Aircraft-RPA” gibi kavramlar ile adlandırıldığı da görülmektedir. SİHA'lar ise “Unmanned Combat Aerial Vehicle-UCAV” olarak ifade edilmektedir.¹²

Doktrinde İHA'lar açısından farklı kavramların kullanımına benzer şekilde değişik tanımlamaların yapıldığı görülmektedir. Teknik olarak yapılan bir tanıma göre, uzaktan kumanda veya otomatik pilot gibi herhangi bir bilişim sistemi aracılığıyla otonom ya da yarı otonom bir şekilde yönetilebilen, herhangi bir insan/pilot/uçuş personeli vb. gibi bir kişi bulunmaksızın uçabilme özelliğine sahip hava aracıdır.¹³ Bir başka tanıma göre ise İHA, radyo dalgaları ile kontrol edilen bir oyuncak helikopter kadar küçük boyutlardan, uydu haberleşme sistemi ile kontrol edilerek ağır mühimmat taşıyabilen ve maliyeti yüksek devasa boyutları arasında kategorize edilebilen herhangi bir insansız, uzaktan pilot ile kumanda edilebilen hava aracıdır.¹⁴ Bu tanıma göre hareket edildiğinde, uçabilme ve yerden uzaktan pilot ile kumanda edilebilen herhangi bir araç İHA olarak nitelendirilebilmektedir. Yine başka bir ifadeyle İHA,

¹⁰ Bilinen ilk SİHA saldırısı, 3 Kasım 2002 tarihinde ABD tarafından Yemen'de Sina Çölü yakınlarında, 2000 yılındaki bombalı saldırılardan sorumlu tutulan ve arananlar listesinde yer alan El-Kaide terör örgütü lider kadrosunda bulunan Salim Sinan El-Hareti'ye karşı gerçekleştirilmiştir. Yemen ile birlikte tüm hareketleri aylardır izlenen El-Hareti, beraberindeki 5 kişi ile birlikte çölde, yani yerleşim yerine uzak bir yerde SİHA saldırısı ile etkisiz hale getirilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Solis, Gary D., *Targeted Killing and The Law of Armed Conflict*, Naval War College Review, Vol. 60, No. 2, 2007, s. 130.

¹¹ Eski İngilizce bir kelime olan “drone” kavramı, işçi arı olmayan yani polen toplamak ile görevli olmayan yalnızca kraliçe arıya karşı eş yükümlülüğü olan erkek bal arısı için kullanılmaktadır. İHA'ların pervanelerinden çıkan sesin bu erkek arıların vızıltı sesine benzemesinden dolayı bu isim verilmiştir. Bkz. Zimmer, Ben, “The Flight of ‘Drone’ From Bees to Planes”, The Wall Street Journal, July 26, 2013, <https://www.wsj.com/articles/SB10001424127887324110404578625803736954968>, 16.08.2018.

¹² Leander, Anna, *Technological Agency in the Co-Constitution of Legal Expertise and the US Drone Program*, Leiden Journal of International Law, Vol. 26, 2013, s. 812.

¹³ Özkan, Halid, *İnsansız Hava Araçlarının/Drone'ların Türk Sivil Havacılık Hukukuna Göre Statüsü, Unsurları ve Ceza Hukuku Boyutuyla Güncel Sorunlar*, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Sayı 125, 2016, s. 344.

¹⁴ Atherton, Kelsey D., “Flying Robots 101: Everything You Need to Know About Drones”, Popular Science, March 7, 2013, <https://www.popsci.com/technology/article/2013-03/drone-any-other-name>, 20.08.2018.

kendi kuvvet sistemi bulunan, ölümcül olan ve olmayan yük taşıyabilme özelliğine sahip insansız otomatik olarak veya uzaktan kumanda ile uçurulan hava aracına denir.¹⁵ ABD Savunma Bakanlığının Askeri ve İlgili Terimler Sözlüğünde, daha önce, otomatik olarak ya da uzaktan kumanda edilebilen hava, kara ve deniz aracı şeklinde tanımlanan İHA; güncellenen son yayınında ise insan olarak bir kullanıcı taşımayan ve uzaktan kumanda edilerek ya da edilmeden uçabilme özelliğine sahip hava aracı şeklinde ifade edilmektedir.¹⁶

Her şeyden önce İHA'lar bir mühimmat değildir, mühimmat taşıyan bir araçtır. Bir diğer ifadeyle balistik, seyrüsefer vb. gibi değişik özellikleri bulunan füzelerin ya da toplarla fırlatılarak atışlanan diğer mühimmatların İHA olarak kabul edilmediğini söylemeliyiz.¹⁷ Tarihsel olarak İHA'ların geçirdiği süreç dikkate alındığında, adeta dikkatli bir gözün artık bir silaha dönüştüğü rahatlıkla belirtilebilir.¹⁸ Bunun dışında bir de İHA sistemi denilen, bazen feda edilebilir bazen de geri kazanılabilir birden fazla işleve sahip bir kavramdan da bahsetmek gerekmektedir. Ölümcül olan ya da olmayan yük taşıyabilen, uçuş kontrol istasyonu, veri işleme istasyonu ile bazı durumlarda gerekli olan fırlatma ve kurtarma platformlarını taşımaya yarayan römork aracından oluşan sisteme, İHA sistemi adı verilmektedir.¹⁹ İHA sistemlerinin, doktrinde genel olarak kabul edildiği şekliyle, ağırlıklarına göre üç ayrı sınıflandırmaya tabi tutulduğu anlaşılmaktadır. Her sınıf, kendi içerisinde farklı etkenlere bağlı olarak ayrılmasına rağmen ilk olarak 150 kg'dan hafif olanlar, 150-600 kg arasında olanlar ve 600 kg'dan ağır olanlar şeklinde üç sınıfa ayrılmaktadır.²⁰

Teknik açıdan değerlendirildiğinde İHA'ların, birbirini tamamlayıcı teknolojik aygıtları ve/veya özellikleri tek bir yerde birleştirme imkanı sunduğunu söyleyebiliriz. Örneğin ileri teknoloji gözetleme sistemi ile birlikte canlı yayın kamerası, kızıl ötesi kamera, gece görüş kamerası, termal radar ve algılayıcılar, genel konumlandırma sistemi (GPS) ve hassas mühimmatların hepsini bir araya getirebileceğiniz ve kullanabileceğiniz bir imkandan bahsedilmektedir..²¹ Sahip olduğu birden fazla işleve sahip görüntü alabilme ve yüksek çözünürlük özelliği sayesinde üzerinde uçuş yapılan bir bölge veya şehir bütünüyle taranabilmekte ya da 60.000 feet²² yükseklikten yerde bulunan bir süt kartonu

¹⁵ Akyürek, Salih/Yılmaz, Mehmet Ali/Taşkıran, Mustafa, *İnsansız Hava Araçları: Muharebe Alanında ve Terörle Mücadelede Devrimsel Dönüşüm*, BİLGESAM, Rapor No. 53, Ankara, Aralık 2012, s. 1.

¹⁶ "Dictionary of Military and Associated Terms", The U.S. Department of Defence, August 2017, s. 242, <http://www.jcs.mil/Portals/36/Documents/Doctrine/pubs/dictionary.pdf>, 22.08.2018.

¹⁷ Akyürek/Yılmaz/Taşkıran, a.g.e., s. 1.

¹⁸ Sehwat, a.g.e., s. 172.

¹⁹ Henderson, Ian, *Civilian Intelligence Agencies and the Use of Armed Drones*, Yearbook of International Humanitarian Law, Vol. 13, 2010, s. 135.

²⁰ Doktrinde ağırlıkları 16 gr ile 15 ton aralığında değişen binlerce farklı İHA bulunduğu belirtilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Karaağaç, Cengiz, "İHA Sistemleri Yol Haritası-Geleceğin Hava Kuvvetleri 2016-2050", STM Savunma Teknolojileri Mühendislik ve Danışmanlık, 2016, s. 12, https://www.stm.com.tr/documents/file/Pdf/6.%C4%B0ha%20Sistemleri%20Yol%20Haritasi_2016-08-03-10-57-57.pdf, 26.08.2018.

²¹ Schmitt, Michael N., *Drone Attacks Under the Jus ad Bellum and Jus in Bello: Clearing the 'Fog of Law'*, Yearbook of International Humanitarian Law, Vol. 13, 2010, s. 313.

²² Havacılıkta kullanılan uçuş yüksekliğine dair teknik bir terimdir. 1 feet, 0,3048 metre ölçüsündedir. Bkz. Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü, "Hava ve Yer Operasyonları için Kullanılan Ölçüm Birimleri Yönetmeliği (SHY-Ölçü)", Tanımlar ve Kısaltmalar, m. 4/e,

okunabilmektedir.²³ Tipik olarak normal bir İHA, manevra yeteneğinin artırılması ve ağırlığının azaltılması amacıyla hafif karma (kompozit) malzemelerden üretilmektedir. Bu sayede gerektiğinde çok yüksek irtifadan uçabilme yeteneğine sahip olmaktadır.²⁴ Örnek vermek gerekirse, ABD yapımı “Predator (MQ-1)” isimli İHA modeli 25.000 *feet* yükseklikte 24 saatten fazla uçabilme özelliğine sahip iken Türk yapımı “Anka” isimli İHA modeli ise 30.000 *feet* yükseklikte 24 saate kadar uçabilme özelliğine sahiptir.²⁵ Yukarıda ifade edilen ve sahip olduğu diğer özellikleri sayesinde somut bir hedefe yönelik gözlem, keşif veya havadan takip rahatlıkla yapılabilmektedir. Bununla beraber, takip edilen hedef ve bulunduğu bölge hakkında bilgi ve istihbarat toplanması, uydu aracılığıyla toplanan bilgi ve istihbaratın İHA sistemlerine ya da kontrol merkezine canlı olarak anlık aktarılması gerçekleştirilebilmektedir.²⁶

Silahlı çatışmalarda kullanılan yöntem ve araçların, daha önce de ifade edildiği gibi, her ne kadar bazen tepki ile karşılanırsa da veya eleştirilse de tarihsel süreç içerisinde değişime uğradığı ve yenilediği bir gerçektir. Bu bağlamda kullanılan silahların ve/veya mühimmatların teknolojinin gelişiminden de faydalanarak hacim olarak küçüldüğü, daha hassas ve hedefi vurmada doğruluğunun arttığını görmekteyiz. Örneğin 20. yüzyılın sonlarında standart lazer güdümlü bir bomba, 2000 *pound*²⁷ (yaklaşık 907 kg) ağırlığında bomba ile birlikte 945 *pound* (yaklaşık 429 kg) savaş başlığına sahiptir. 2000’li yılların ortalarında daha küçük boyutlarda üretilebilen akıllı bombaların 250 *pound* ağırlığında (yaklaşık 114 kg) olduğu ve 50 *pound* (yaklaşık 23 kg) ağırlığında savaş başlığı taşıdığı görülmektedir.²⁸ İşte SİHA’lar, özellikle *Hellfire*²⁹ füzeleri olmak üzere çok daha küçük boyutlarda silahların kullanılması avantajına sahip oldukça önemli bir işlev üstlenmiş bulunmaktadır. Bu sayede 100 *pound* (yaklaşık 45 kg) ağırlığında bir bomba ile birlikte 35 *pound* (yaklaşık 16 kg) ağırlığında savaş başlığına sahip geleneksel insanlı uçakların imkan vermediği şekilde ateş etme kararlarında gerçek

<http://web.shgm.gov.tr/documents/sivilhavacilik/files/mevzuat/sekorel/taslaklar/SHY-OLCU.pdf>, 11.09.2018.

²³ “Surveillance Drones”, Electronic Frontier Foundation, 2017, <https://www.eff.org/issues/surveillance-drones>, 31.08.2018.

²⁴ Hassasiyet ve gizlilik özellikleri ile bilinen İHA’lar hakkında daha fazla teknik ayrıntı için bkz. Pravas, V. Shalem, “Aerial Assassins: Drones”, Read&Digest, 2013, <https://readanddigest.com/what-is-a-drone/>, 01.09.2018.

²⁵ Dünyada İHA teknolojisine sahip olan devletlerin üretim ve geliştirme çalışmaları ile ayrı ayrı her ülkenin İHA modelleri ve özellikleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Akyürek/Yılmaz/Taşkıran, a.g.e., s. 3. Bir diğer yerli üretim İHA ve SİHA modeli olan “Bayraktar TB2” ise 24.000 *feet* yükseklikte 24 saat uçabilme özelliğine sahiptir. Ayrıntılı bilgi için bkz. “Savunma Sanayi”, <https://www.savunmasanayi.org/bayraktar-tb-2/>, 03.09.2018.

²⁶ Schmitt, a.g.e., s. 314.

²⁷ ABD’nin kullandığı ağırlık birimidir. “Pound” ölçüsünün kısaltılmış hali olarak “lb-lbs” kullanılmaktadır. Buna göre 1 *lb/pound* yaklaşık 0.45 kg’a karşılık gelmektedir. Bkz. “Metric Conversions”, <https://www.metric-conversions.org/tr/agirlik/pound-kilogram.htm>, 06.09.2018.

²⁸ Lewis, Michael W., *Drones and Transnational Armed Conflicts*, Journal of International and Comparative Law, Vol. 3, Issue 1, 2016, s. 8.

²⁹ *Hellfire (helicopter launched fire and forget)* füzeleri, tanklara karşı geliştirilmiş ve helikopterden atışlanan bir tanksavar füzedir. Menzili 8 km olan söz konusu füzelerin en önemli özelliği, atışlandıktan sonra helikopter hedeften uzaklaşabilir ya da başka bir hedefe yönelebilir. Bir diğer deyişle “at ve unut” anlamına gelecek şekilde geliştirilmiştir. Füze atışlandıktan sonra hedefe kendisi gidebilmekte, takip edilmesine gerek olmamaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. “Hellfire Family of Missiles”, The United States Army Acquisition Support Center, <https://asc.army.mil/web/portfolio-item/hellfire-family-of-missiles/>, 07.09.2018.

zamanlı kontrol imkanı vermektedir.³⁰

Yüksek çözünürlük özelliğine sahip her çeşit kameraları sayesinde gerek gece gerekse gündüz uçuş yaparak gözlem, keşif, istihbarat toplama ve hedef takibi gibi özelliklerine ek olarak SİHA'lar, yukarıda ifade edilen bomba veya füzeleri taşımakta gerektiğinde ateşleyerek kullanılmaktadır. Ancak hedefi vurma kararı, takip ettikleri hedef hakkında canlı olarak, anlık ve gerçek zamanlı görüntülü veriyi uydu aracılığı ile aktardığı yerde bulunan kontrol istasyonunda SİHA'yı kullanan personel tarafından verilmektedir. Bu şekilde SİHA kullanıcısı, kontrol merkezinde daha rahat ve daha avantajlı bir şekilde eline geçen görüntü, istihbarat ve bilgiyi analiz ederek değerlendirebilmektedir. Dolayısıyla daha doğru ve isabetli kararlar verebilmektedir. Ancak buna rağmen SİHA'ların kullanıldığı mücadelelerde, çatışmanın bir bilgisayar oyunu mantığı haline dönüştüğü, bu nedenle kullanıcıların gayri ahlaki bir şekilde, hukuk kurallarına riayet etmede veya kararlarının sonuçlarını kavramada göstermeleri gereken ciddiyeti kaybettikleri gerekçesiyle sıklıkla eleştirilmektedir.³¹

Buna karşılık SİHA'lar, diğer geleneksel insanlı uçaklar ile karşılaştırıldığında hedef almada çok daha büyük bir hassasiyet gösterilmesine imkan vermektedir. Şöyle ki, taşıdıkları hedefi vurmada yüksek oranda doğruluğa sahip füzeler ile sokakta dolaşan bir kişiyi veya otomobili ya da herhangi bir binanın kat, oda vb. gibi bir bölümünü hedef alabilme yeteneğine sahiptir.³² SİHA'ların sahip olduğu söz konusu hassasiyete somut bir örnek vermek gerekirse, bir binada yapılan operasyonda hedef alınan teröristler bir oda içerisinde etkisiz hale getirilirken yan odada yer alan sivillere hiçbir zarar gelmemiştir.³³

İHA ve SİHA'ların taşıdıkları özelliklere bağlı olarak diğer insanlı uçaklara göre açıkça daha fazla avantajlara sahip oldukları ve bu durumun bilhassa siyasi karar alıcılar açısından önem arz ettiği ifade edilmektedir. Her şeyden önce bir İHA ve/veya SİHA'nın üretim maliyetinin insanlı uçaklara göre oldukça ucuz olduğu kabul edilmelidir.³⁴ Savaş alanında yer alan bir askeri personel ile havada uçan bir SİHA'nın karşılaştırılması açısından bakıldığında, düşman unsurların ayırt edilmesi ve anlık olarak hedef belirlemede SİHA'ların daha hızlı hareket ettiği, karar alma noktasında daha fazla zaman ve esneklik tanıdığı kabul edilmektedir.³⁵

³⁰ Lewis, Drones and Transnational Armed Conflicts, a.g.e., s. 9. Yaklaşık 10-15 feet kadar patlama yarıçapına sahip zaman ayarlı *Hellfire* füzeleri, SİHA'ların kullandığı en büyük füzelerden biri olarak kabul edilmektedir. Bkz. Alberstadt, a.g.e., s. 223.

³¹ Lewis, Drones and Transnational Armed Conflicts, a.g.e., s. 10.

³² Sehwat, a.g.e., s. 173.

³³ Jones, Owen Bennett, "Drones or UAVs? The Search for a More Positive Name", BBC News, February 2, 2014, <http://www.bbc.com/news/magazine-25979068>, 10.09.2018.

³⁴ Örnek olarak, bir F-35 savaş uçağının maliyeti 159 milyon ABD Doları iken Predator isimli SİHA'nın maliyeti 4,5 milyon ABD Dolarıdır. Bkz. Down, Alan W., *Drone Wars: Risks and Warnings*, Parameters, Vol. 42, No. 4, 2013, s. 9.

³⁵ Valdes, Robert, "How the Predator UAV Works", How Stuff Works, 1 April 2004, <https://science.howstuffworks.com/predator.htm>, 12.09.2018. Düşman unsurların keşif, hedef belirleme ve imha edilmesi için Birinci Körfez Savaşı'nda 3 günlük bir süre gerekirken, 11 Eylül saldırılarından sonra başlayan yeni dönemde Afganistan, Pakistan ve Irak'ta SİHA'lar sayesinde 5 dakika gibi bir kısa zaman yeterli olmaktadır. Bkz. Center For Security Studies (CSS), "The Military Utility of Drones", CSS Analysis in Security Policy, ETH Zurich, No.78, July 2010, s. 2, <http://www.css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/pdfs/CSS-Analyses-78.pdf>, 13.09.2018.

Ayrıca insanlı uçaklarda pilotlar açısından G-kuvveti hızı³⁶, basınç, yorgunluk, sıkıcılık ya da risk yüzdesi yüksek bölgelerde görev yapma gibi sıralanabilecek birçok olumsuz faktörlerden SİHA'ların etkilenmeyecek olması da önemli bir avantaj olarak görülmektedir.³⁷

Buna karşılık, yukarıda ifade edilen bir dizi avantajlı özelliğine ve kullanıldığı yerlerde çok pratik, etkili olmalarına rağmen SİHA'ların her bir düşman ve/veya terör unsurunu imha ettiği sırada aynı zamanda onlarca sivil can ve mal kaybına yol açmaları nedeniyle sıklıkla eleştiriye maruz kaldığı görülmektedir. ABD Kongresi'nde yapılan bir bilgilendirmede, SİHA'ların bu şekilde mevcut kullanımlarının ahlaki ve hukuki boyutlarda aykırı durumların ortaya çıktığı vurgulanmıştır.³⁸ Bir diğer ilginç ayrıntı ise SİHA kullanıcılarında ölçülen "travma sonrası stres bozukluğu- *post-traumatic stress disorder*" (PTSD)³⁹ oranının, örneğin Afganistan'da görev yapan birimlerin personelinden daha büyük seviyelerde çıktığı tespit edilmiştir.⁴⁰

Söz konusu olumlu ve olumsuz etkenler ile avantajlar ve dezavantajları çerçevesinde değerlendirildiğinde, "neden her geçen gün İHA ve SİHA sistemlerine sahip olan ve bu teknolojiyi kullanan devlet, devlet niteliğinde olmayan aktörlerin sayısı artarak devam etmektedir?" sorusu akla gelmektedir. Günümüzde başta ABD, İsrail, Rusya, Türkiye gibi devletler ile birlikte Birleşmiş Milletler (BM) gibi uluslararası örgütler ve Hizbullah gibi devlet

³⁶ G kuvveti serbest hareket eden bir nesnenin maruz kaldığı "yerçekimsel olmayan" kuvvetlerin vektörel toplamıdır. Merkezkaç kuvvetinden oluşan etki olarak da basitçe tanımlanabilir. Yerçekimden kaynaklanmayan hızlanmalara gerçek ivme denir ve g kuvveti hesaplanırken sadece bunlar kullanılır. Eğitimsiz bir insan 4-5 G'ye kadar, savaş pilotları giydikleri özel kıyafetler sayesinde 9-9,5 G'ye kadar dayanabilmektedir. Bkz. "G Kuvveti-G Force", Uzay Bilim, 2012, <http://www.uzaybilim.net/2012/10/g-kuvveti-g-force.html>, 15.09.2018.

³⁷ Down, a.g.e., s. 7. İHA ve SİHA'ların sahip oldukları avantaj ve dezavantajlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Karaağaç, a.g.e., s.15-16; Akyürek/Yılmaz/Taşkıran, a.g.e., s. 36-38.

³⁸ Pakistan'da El-Kaide terör örgütüne yönelik yürütülen mücadelede, 2006-2009 yılları arasında 14 üst düzey örgüt yöneticisi etkisiz hale getirilirken toplam 700 sivilin yaşamını yitirdiği belirtilmektedir. Bu durum SİHA'lara karşı oluşan olumsuz görüşlerin artmasına ve kötü bir üne sahip olmalarına yol açmaktadır. Bkz. McManus, Doyle, "U.S. drone attacks in Pakistan 'backfiring,' Congress told", Los Angeles Times, May 3, 2009, <http://articles.latimes.com/2009/may/03/opinion/oe-mcmanus3>, 17.09.2018. İngiltere Savunma Bakanlığı, Suriye'de 4 yıldır süren hava saldırılarında ilk kez SİHA saldırısı sonucu yaşamını kaybeden bir sivil nedeniyle sorumluluğunu kabul etmiştir. 26 Mart'ta Reaper isimli SİHA tarafından ateşlenen Hellfire füzesi ile etkisiz hale getirilmek istenen 3 DAESH militanına karşı gerçekleştirilen operasyonda beklenmedik bir şekilde hedef alanına giren motosikletli bir sivil de yaşamını kaybetmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Macaskill, Ewen, "Syria: RAF Admits Drone Strike Killed Civilian in Attack Targeting ISIS", The Guardian, May 2, 2018, <https://www.theguardian.com/world/2018/may/02/syria-raf-airstrike-kills-civilian-uk-campaign>, 19.09.2018. Buna karşılık BM'nin Afganistan'da görev yapan misyonuna ait 2012 yılında hazırlanan bir raporda, önceki yıllara göre daha az sivil kaybının yaşandığı ileri sürülmektedir. Bkz. Sehwat, a.g.e., s. 168.

³⁹ Travma sonrası stres bozukluğu (PTSD), doğal felaketler, savaş, fiziksel ya da cinsel saldırı vb. nedenlerle şiddetli korku, kontrol kaybı ve ölüm tehlikesi gibi travmatik hadiseler geçirmiş kişilerde oluşabilen bir gaip semptomdur. Bkz. "Travma Sonrası Stres Bozukluğu", Türkiye'nin Sağlık Sitesi, <http://www.genelsaglikbilgileri.com/travma-sonrasi-stres-bozuklugu/>, 20.09.2018.

⁴⁰ Lewis, Drones and Transnational Armed Conflicts, a.g.e., s. 10.

niteliğinde olmayan silahlı grupların oluşturduğu 40'dan fazla İHA ve/veya SİHA teknolojisine sahip kullanıcının bulunduğu ifade edilmektedir.⁴¹ SİHA kullanımının hukuka uygunluğu sorununda can alıcı husus, ne zaman ve kime karşı kullanıldığında uluslararası hukuka uygun kabul edilmektedir. Bilhassa sınır aşan terör örgütlerine ve eylemlerine karşı yürütülen mücadele esnasında kullanıldığında hukuki zemin daha belirsiz hale gelerek tartışmalara yol açmaktadır. Kolluk kuvvetlerinin faaliyetleri ile kıyaslandığında SİHA'ların hukuka uygun bir şekilde kullanımı için bir silahlı çatışmanın varlığı gerekmektedir. Bu kıyaslama, ne zaman ve nasıl ölümcül kuvvet kullanılacağına bağlı olarak kolluk faaliyeti ile silahlı çatışma arasındaki ayrımı ifade etmektedir.⁴² Bundan sonraki bölümlerde, SİHA kullanımının hangi zaman aralığında ve hangi şartlara bağlı olarak hukuka uygun olduğu Jus ad Bellum (kuvvet kullanma hukuku) ve Jus in Bello (insancıl hukuk) çerçevesinde ayrı ayrı inceleme alanı bulacaktır.

II. SİHA Kullanımının Jus ad Bellum (Kuvvet Kullanma Hukuku) Çerçevesinde Değerlendirilmesi

A. Kuvvet Kullanma Yasağı

Jus ad Bellum olarak nitelendirilen kurallar, devletlerin uluslararası alanda silahlı kuvvet kullanıp kullanamamasına ilişkin kurallar bütünüdür. Bazı kaynaklarda haklı savaş kavramı⁴³ ile ifade edilen bu durum, BM'nin kurulmasından sonraki dönemde daha da önem arz etmektedir. BM Örgütü'nün kurulması ile birlikte kuvvet kullanma, hukuka aykırı bir eylem olarak kabul edilmiştir. Hatta kuvvet kullanma yasağının bir örf ve adet hukuku kuralı olarak emredici hukuk kuralı (*jus cogens*) haline geldiği kabul edilmektedir.⁴⁴ Devletlerin kuvvet kullanıp kullanamayacağına dair düzenleme BM Şartı'nın m. 2/4 hükmünde yer almaktadır. Buna göre üye devletler, ne başka bir devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasi bağımsızlığına ne de BM amaçlarına aykırı biçimde kuvvet kullanma tehdidinde veya kuvvet kullanma eyleminde bulunamaz.⁴⁵ Söz konusu düzenleme tehdidin dışında savaş dahil tüm kuvvet kullanma teşkil eden eylemleri yasak kapsamında değerlendirmektedir. Bu durumda devletlerin yakın zamanda sıklıkla başvurduğu gibi askeri kuvvet olarak herhangi bir savaş aracından farklı görülmeyen SİHA'ların saldırılarda kullanılması da aynı şekilde bir kuvvet kullanma eylemi olarak kabul edilecektir. Devletler, kuvvet kullanma eylemini başka bir devlete karşı veya başka bir devlet topraklarında faaliyet gösteren devlet niteliğinde olmayan silahlı aktörlere karşı

⁴¹ Alston, Philip, "Report of the Special Rapporteur on Extrajudicial, Summary or Arbitrary Executions", United Nations General Assembly, Human Rights Council, 14th Session, A/HRC/14/24/Add.6, 2010, s. 9, <http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/docs/14session/A.HRC.14.24.Add6.pdf>, 22.09.2018.

⁴² Lewis, Drones and Transnational Armed Conflicts, a.g.e., s. 10-11.

⁴³ Haklı savaş kavramı başlangıçta savaş eylemini sınırlandırma amacıyla ortaya çıkmasına rağmen özellikle din gibi başka etkenlerin dahil olmasıyla birlikte savaş eylemini meşrulaştırılması boyutu daha fazla ön plana çıkmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hoş, H. Serdar, *Haklı Savaş ve İnsancıl Hukuk*, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2013, s. 13.

⁴⁴ Cryer, Robert/Friman, Hakan/Robinson, Darryl/Wilmshurst, Elizabeth, *An Introduction to International Criminal Law and Procedure*, Cambridge University Press, 2nd ed, Cambridge, 2010, s. 322

⁴⁵ BM Şartı m. 2/4 için bkz. Kaya, İbrahim, *Uluslararası Hukukta Temel Belgeler*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2013, s. 14.

kullanabilmektedir.⁴⁶

Uygulamaya bakıldığında başta ABD ve Türkiye⁴⁷ olmak üzere devletlerin son zamanlarda çoğunlukla SİHA'lar aracılığıyla devlet niteliğinde olmayan silahlı aktörlere karşı mücadele yürüttüğü görülmektedir. Bir başka devletin topraklarında faaliyet gösteren bir terör örgütü ya da silahlı organize bir grup ile yürütülen mücadele esnasında SİHA'ların kullanılmasının, kuvvet kullanma yasağına aykırılık teşkil edip etmeyeceği hususu oldukça önemli bir tartışmadır. Böyle bir durumda yapılacak değerlendirmeyi, silahlı grubun topraklarında faaliyette bulunduğu devletin SİHA saldırılarına rıza göstermiş olup olmadığı ya da söz konusu saldırıların meşru savunma kapsamında gerçekleştirilip gerçekleştirilmediği de etkilemektedir. Bu hususlar aşağıda ayrıntılı olarak sırasıyla ele alınacaktır. Bazı yazarlara göre bir devletin, sınırlı bir şekilde ve hedef alınarak bir başka devlet sınırlarında bulunan bir kişiye karşı gerçekleştirdiği SİHA saldırısı kuvvet kullanma olarak değerlendirilmeyebilir.⁴⁸ Burada söz konusu olan husus, münferit bir silahlı olay ya da sınırda askeri personelin birbirlerine karşı kısa süreli ateş açması gibi görülen sınırlı ve muhtemelen bir defa gerçekleştirilen SİHA saldırısının, belirli bir eşikte olması gereken silahlı saldırı olarak değerlendirilmediğidir. Ancak hiçbir zaman bir hava bombardımanına benzer şekilde yürütülen SİHA saldırılarının bu doğrultuda kuvvet kullanma eylemi teşkil etmediği ileri sürülemez.

Buna karşılık doktrinde tek bir SİHA saldırısının bile silahlı saldırı olarak değerlendirilebileceği ve kuvvet kullanma eylemi olarak kabul edilebileceğini öngören deliller de bulunmaktadır. Örneğin 1974 tarihli Saldırının Tanımına İlişkin BM Genel Kurul Kararında, saldırı teşkil eden eylemler sınırlı sayıda olmaksızın sıralanmıştır. Bunlardan biri olarak eğer devlet, başka bir devletin topraklarını bombardıman ederse ya da topraklarına karşı herhangi bir şekilde silah kullanırsa bu eylem saldırı olarak kabul edilmektedir.⁴⁹ Bu noktada bilhassa “herhangi bir şekilde silah kullanılması” ifadesinin altı çizilmektedir. Geçmişte yaşanmış bir örnek olarak, 1988 yılında Filistin Kurtuluş Örgütü'ne mensup bir askeri personelin İsraili 9 komando tarafından gerçekleştirilen bir saldırı ile Tunus'ta öldürülmesi olayı gösterilebilir. Akabinde alınan ve İsrail'in kuvvetli bir şekilde kınandığı Güvenlik Konseyi kararında yaşanan olayın BM Şartı, uluslararası hukuk ve diğer kuralların önemli bir ihlalini teşkil eden silahlı saldırı olduğu vurgulanmıştır.⁵⁰ Bu örnek olayın içeriğine bakıldığında, günümüzde belirlenen ve takip edilen bir kişinin başka ülke topraklarında hedef alınarak SİHA saldırısı ile öldürülmesi arasında büyük benzerlik gösterdiği görülmektedir. Bu nedenle tek bir SİHA saldırısının bile silahlı saldırı teşkil edebilme ihtimalinin bulunduğunu söyleyebiliriz.

⁴⁶ Maslen, Stuart Casey, *Pandora's box? Drone Strikes Under Jus ad Bellum, Jus in Bello, and International Human Rights Law*, International Review of the Red Cross, Vol. 94, 2012, s. 601.

⁴⁷ ABD'nin 2001 yılındaki saldırılardan itibaren başlattığı ve Afganistan, Pakistan, Yemen gibi ülkelerde yürüttüğü terörle mücadelesinde SİHA'lar başrol oynamaktadır. Türkiye ise yakın zamanda gerçekleştirdiği Fırat Kalkanı ve Zeytin Dalı Operasyonlarında SİHA'ları yoğun şekilde kullanmıştır.

⁴⁸ Cassese, Antonio, *International Law*, 2nd ed, Oxford University Press, Oxford, 2005, s. 357–363; Maslen, a.g.e., s. 602.

⁴⁹ BM Genel Kurulunun 1974 tarih ve 3314 sayılı Saldırının Tanımına İlişkin Kararı m. 3/b için bkz. Kaya, a.g.e., s. 618.

⁵⁰ ABD'nin çekimser kaldığı ve diğer tüm üyelerin oylarıyla alınan karar için bkz. “United Nations Security Council Resolution”, No. 611, 25 April 1988, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/611>, 25.09.2018.

B. Kuvvet Kullanma Yasağının İstisnaları: Meşru Savunma ve Güvenlik Konseyi Kararı

BM Şartı'nda yer alan kuvvet kullanma yasağının, yukarıda ifade edildiği gibi, tartışmasız iki tane istisnasının bulunduğu kabul edilmektedir. Bunlardan ilki, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasından başlıca sorumlu organ olarak Güvenlik Konseyi kararı ile kuvvet kullanmaktır. Diğer istisna ise BM Şartı'nın 51. maddesinde düzenlenen meşru savunmadır. Söz konusu düzenlemeye göre, Örgüt üyelerinden herhangi birine karşı bir silahlı saldırı gerçekleştiği takdirde ilgili üye devletin, doğal bir bireysel ya da ortak kullanabileceği kendisini savunma hakkı bulunmaktadır. Bu doğal hak, Güvenlik Konseyi'nin devreye girmesine kadar kullanılabilir. Bu bağlamda meşru savunma hakkını kullanan üye devlet, aldığı tedbirleri gecikmeksizin Konsey'e bildirmek durumundadır.⁵¹

Uygulamada devletlerin bilhassa SİHA'lar aracılığıyla gerçekleştirdiği saldırıların hukuki gerekçesi olarak kullandıkları meşru savunmanın söz konusu olabilmesi için öncelikle bir silahlı saldırıya maruz kalınması gereklidir. Yukarıda ifade edilen hükmün özü ve sözü itibarıyla, gerek doktrinde gerekse içtihatlarda kabul edildiği üzere, açıkça bir silahlı saldırının varlığı aranmaktadır.⁵² Örneğin 1986 tarihli Nikaragua Davası'nda Divan, bireysel meşru savunma hakkını kullanan devletin bir silahlı saldırının mağduru olması gerektiğini belirtmektedir.⁵³ Silahlı saldırıdan ne anlaşılması gerektiği sorusunun cevabı doktrinde çok net değildir. Gerek içtihatlarda gerekse BM Şartı ve 1974 tarihli Genel Kurul Kararı gibi bağlayıcı olsun ya da olmasın birçok hukuk metninde zikredilen silahlı saldırı kavramının tam olarak bir tanımı yapılmamıştır. Bu çerçevede ne anlaşılması gerektiği hususunda, devletlerin arasında da tam bir uzlaşmadan bahsetmek mümkün değildir. Her şeyden önce, kuvvet kullanma veya kullanma tehdidi ile karşılaştırıldığında silahlı saldırı kavramının daha dar bir anlama sahip olduğu kabul edilir. Aynı şekilde saldırı kavramı ile silahlı saldırı kavramlarının da aynı anlama gelmediği, silahlı saldırının daha dar bir anlama geldiği ileri sürülmektedir.⁵⁴ Bununla beraber doktrinde silahlı saldırının, kuvvet kullanma veya saldırı eyleminden daha ciddi ve tehlikeli bir boyutta olması gerektiği de ifade edilmektedir.⁵⁵

Bu hususta daha önce bahsi geçen Saldırının Tanımına İlişkin 1974 tarihli Genel Kurul Kararı, uygulamada ve doktrinde sıklıkla kullanılmaktadır. Söz konusu Kararın 3. maddesinde, örnek olması amacıyla bazı önemli eylemler saldırı olarak belirtilmiştir. Ancak, daha önce ifade

⁵¹ BM Şartı m. 51 için bkz. Kaya, a.g.e., s. 32.

⁵² Green, James, *The International Court of Justice and Self-Defence in International Law*, Hart Publishing, Portland, 2009, s. 25-27; Anand, Ruchi, *Self-Defence in International Relations*, Palgrave Macmillan, London, 2009, s. 63.

⁵³ "Military and Paramilitary Activities in and Against Nicaragua", Merits, Nicaragua v. U.S.A., ICJ Reports, 1986, para. 195, <http://www.icj-cij.org/files/case-related/70/070-19860627-JUD-01-00-EN.pdf>, 27.09.2018.

⁵⁴ Her silahlı saldırı teşkil eden eylem bir saldırı olarak da kabul edilebilirken her saldırı teşkil eden eylemin silahlı saldırı olarak kabul edilemeyeceği ifade edilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Taşdemir, Fatma, *Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi*, USAK Yayınları, Ankara, 2006, s. 140-150; Topal, Ahmet Hamdi, *Uluslararası Terörizm ve Terörist Eylemlere Karşı Kuvvet Kullanımı*, Beta, İstanbul, 2005, s. 93-100.

⁵⁵ Ruys, Tom, *Armed Attack and Article 51 of the UN Charter*, Cambridge University Press, Cambridge, 2010, s. 139-157.

edildiği gibi, bu örnekler sınırlı sayıda düzenlenmemiştir. Buna göre m. 3/g hükmünde, bir devlet tarafından gönderilen ya da bir devlet adına hareket eden devlet niteliğinde olmayan silahlı aktörlerin, düzenli silahlı kuvvetlerin icra edebileceği ağırlık ve ölçekte silahlı eylemler gerçekleştirmesi saldırı olarak kabul edilmektedir.⁵⁶ Divan, Nikaragua Davası'nda ilgili hükmün bir örf ve adet kuralı olduğunu teyit ederek, bu tarz bir silahlı eylemin düzenli askeri kuvvetler tarafından gerçekleştirilmesi halinde bir silahlı saldırı olduğu konusunda şüphe duyulmayacağını belirtmektedir. O takdirde bir devlet tarafından başka bir devlet topraklarına gönderilen devlet niteliğinde olmayan silahlı aktörlerin söz konusu eylemleri de bu kapsamda değerlendirilmelidir.⁵⁷ Ne var ki, doktrinde, Divan'ın bu görüşünde gerçekçi bir yaklaşım göstermediği ileri sürülmektedir. Keza silahlı saldırının kapsamına giren durumların Divan'ın öngördüğünden daha geniş bir alanı kapsadığı kabul edilmektedir.⁵⁸ Gerek Saldırının Tanımı Kararı gerekse BM Şartı, içerik açısından incelendiğinde, her iki hukuk metninin hazırlandıkları zaman ve şartlar açısından devlet niteliğinde olmayan aktörlerin uluslararası toplumda bir kişilik olarak veya meşru bir birim olarak kabul edilmemelerinin bir sonucu olduğu ortaya çıkmaktadır. Yukarıda bahsi geçen eylemlerin, aynı zamanda, yalnızca devletler tarafından gerçekleştirildiği anlayışının yerleşmiş olduğu da karşımıza çıkmaktadır.⁵⁹

Silahlı saldırı kavramı ile ilgili olduğu ölçüde silahlı çatışma kavramından da bahsetmek gerekirse örneğin, Uluslararası Hukuk Enstitüsü'nün 2010 tarihli Lahey Konferansında silahlı çatışmanın anlamını inceleyen nihai raporuna göre, bir silahlı çatışmadan bahsedebilmek için iki temel unsur gereklidir. Birincisi silahlı organize grupların varlığı ve ikincisi ise bu silahlı grupların aralarındaki mücadelenin yoğunluğudur.⁶⁰ Yine aynı şekilde Eski Yugoslavya Hakkındaki Uluslararası Ceza Mahkemesi içtihatlarına göre, devletlerin kendi aralarında ya da devlet ile silahlı organize gruplar arasında veya bu tür silahlı organize grupların kendi aralarında uzayan silahlı şiddet söz konusu olduğunda silahlı çatışmanın varlığından söz edilebilecektir.⁶¹

Uluslararası Adalet Divanı (UAD), 2004 tarihli İşgal Altındaki Filistin Topraklarına Duvar İnşasının Hukuki Sonuçlarına Dair Danışma Görüşü'nde, meşru savunmadan söz edilebilmesi için silahlı saldırının bir devlet tarafından başka bir devlete karşı gerçekleşmesi

⁵⁶ BM Genel Kurulunun 1974 tarih ve 3314 sayılı Saldırının Tanımına İlişkin Kararı m. 3/g için bkz. Kaya, a.g.e., s. 620.

⁵⁷ Ancak Divan, devlet niteliğinde olmayan silahlı aktörlere silah, lojistik destek sağlama gibi eylemlerin bu kapsamda görülmediğini de ifade etmiştir. Bkz. "Military and Paramilitary Activities in and Against Nicaragua", Merits, Nicaragua v. U.S.A., ICJ Reports, 1986, para. 195.

⁵⁸ Bu görüşe göre aslında silahlı aktörleri destekleyen ve onlarla yakın bir ilişki içerisinde bulunan devletler, mağdur durumdaki devletlere silahlı saldırıda bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Aral, Berdal, *Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı*, Siyasal Kitabevi, Kırıkkale, 1999, s. 20-23.

⁵⁹ Aral, a.g.e., s. 17-18; Taşdemir, a.g.e., s. 145 ve 151.

⁶⁰ Kuvvet kullanmanın şartlarını belirlemek amacıyla toplanan Konferansta hazırlanan silahlı çatışmanın anlamına ilişkin nihai rapor için bkz. "Final Report on the Meaning of Armed Conflict in International Law", The Hague Conference About Use of Force, International Law Association, 2010, s. 2, http://www.rulac.org/assets/downloads/ILA_report_armed_conflict_2010.pdf, 29.09.2018.

⁶¹ "The Prosecutor v. Tadic", Appeals Chamber Decisions, Decision on the Defence Motion For Interlocutory Appeal on Jurisdiction, ICTY Cases, 1995, para. 70; "The Prosecutor v. Blaskic", Trial Chamber Judgement, ICTY Cases, 2000, para. 63; "The Prosecutor v. Tadic", Trial Judgement, Opinion and Judgement, ICTY Cases, 1997, para. 561, <http://www.icty.org/en/cases/judgement-list>, 30.09.2018.

gerektiğini ifade etmektedir.⁶² Söz konusu karara yapılan bir yoruma göre, aslında Divan burada, terörist eylemler gerçekleştiren ve etkin kontrol uygulanmayan devlet niteliğinde olmayan silahlı aktörlere karşı tehdit altında olan devletin kendini savunma hakkını tamamen dışlamamaktadır.⁶³ Bununla beraber Şart'ın m. 51 düzenlemesi hatırlandığında, silahlı saldırının bir devletten gelmesi konusunda herhangi bir ifadenin bulunmadığı açıkça görülecektir. Nitekim ilgili Danışma Görüşü'ne muhalif kalan yargıç Kooijmans'a göre, meşru savunmanın şartlarında silahlı saldırının mutlaka bir devlet tarafından başka bir devlete karşı gerçekleşmesi diye bir husus zikredilmemiştir. Bu durum meşru savunma hakkını tanıyan Güvenlik Konseyi'nin 2001 tarihli 1368 ve 1373 sayılı kararlarında da aynen sabittir.⁶⁴

Konsey'in 11 Eylül saldırılarının hemen ertesi günü aldığı 1368 sayılı kararında, gerçekleştirilen saldırılar kuvvetli bir şekilde kınanmış, bu ve benzeri uluslararası terör eylemlerinin uluslararası barış ve güvenliğe karşı tehdit olduğu kabul edilmiştir. Aynı kararda, BM Şartı'na uygun olarak, doğal nitelikte bireysel ve ortak meşru savunma hakkı tanınmıştır.⁶⁵ Yine benzer şekilde 1373 sayılı kararında da, yukarıda bahsedilen karara atıfta bulunarak hem meşru savunma hakkını hem de uluslararası terörist eylemlerin uluslararası barış ve güvenliğe karşı tehdit olduğunu teyit etmiştir. Daha sonra terörist eylemlerin engellenmesi ve uluslararası terörizm ile mücadelenin daha etkin bir şekilde yürütülmesi amacıyla tüm üye devletlere, daha yakın ilişki içerisinde birlikte hareket etme çağrısı yapılmıştır. Bu doğrultuda terörizmin finansman ve diğer anlamlarda desteklenmemesi, önlenmesi amacıyla gerekli tüm tedbirlerin alınması gerektiği de vurgulanmıştır.⁶⁶

Yukarıda ifade edilen kararlara bakıldığında, hiçbir şekilde meşru savunma hakkından bahsedilirken silahlı saldırının bir devlet tarafından gerçekleştirilmesi gerektiği ya da bu anlama gelebilecek herhangi bir ibare görülmemektedir. Söz konusu tarihlerde gerek saldırının mağduru olarak ABD ve diğer devletler gerek Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (NATO)⁶⁷ örneğinde olduğu gibi diğer uluslararası örgütler gerekse doktrin olmak üzere tüm uluslararası toplum, Güvenlik Konseyi kararlarının ABD'ye bireysel ya da ortak meşru savunma hakkını tanıdığını kabul etmektedir. Her ne kadar bir devlet tarafından yönelmiş olmasa da 11 Eylül saldırıları, sınır aşan uluslararası terör eylemleri olarak, etkisi ve yol açtığı sonuçlar itibariyle meşru savunma hakkı çerçevesinde kuvvet kullanmaya sebep olan bir silahlı saldırı olarak

⁶² "Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory", Advisory Opinion, ICJ Reports, 2004, para. 139, <http://www.icj-cij.org/files/case-related/131/131-20040709-ADV-01-00-EN.pdf>, 01.10.2018.

⁶³ Maslen, a.g.e., s. 603.

⁶⁴ "Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory", Advisory Opinion, Separate Opinion of Judge Kooijmans, ICJ Reports, 2004, para. 35, <http://www.icj-cij.org/files/case-related/131/131-20040709-ADV-01-03-EN.pdf>, 01.10.2018.

⁶⁵ "United Nations Security Council Resolution", No: 1368, 12 September 2001, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/533/82/PDF/N0153382.pdf?OpenElement>, 02.10.2018.

⁶⁶ "United Nations Security Council Resolution", No: 1373, 28 September 2001, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/557/43/PDF/N0155743.pdf?OpenElement>, 02.10.2018.

⁶⁷ 11 Eylül saldırılarının ertesi günü NATO'nun karar organı olan Kuzey Atlantik Konseyi'nde alınan karara göre ilgili saldırıların ortak meşru savunma hakkının kullanılacağı bir silahlı saldırı olduğu ve ABD'ye dışarıdan yöneldiği ortaya çıktığı takdirde NATO Anlaşması m. 5 çerçevesinde tüm üyelere karşı gerçekleştirildiği kabul edilerek cevap verileceği ifade edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. "NATO Press Releases", North Atlantic Council, Statement No. 124, 12 September 2001, <https://www.nato.int/docu/pr/2001/p01-124e.htm>, 05.10.2018.

görülmüştür. Bir diğer ifadeyle, gerçekleştirilen saldırıların ülkede neden olduğu etki, yol açtığı zararın boyutu, kapsamı ve yoğunluğu dikkate alındığında bir devletin gerçekleştirebileceği silahlı saldırı ile aynı özellikler taşıdığı anlamına gelmektedir.⁶⁸

Yine benzer şekilde, 2005 tarihli Kongo Topraklarındaki Askeri Faaliyetler Davası'nda Divan, Demokratik Kongo Cumhuriyeti (DKC) topraklarında faaliyet gösteren ve Uganda'ya karşı saldırılar gerçekleştiren silahlı grupların kontrol altına alınmaması ve saldırılara son verilememesi nedeniyle DKC'nin sorumlu tutulamayacağını ifade etmektedir. Bu nedenle söz konusu durum, Uganda'ya meşru savunma hakkı vermemektedir. Dolayısıyla iddia ettiği gibi Uganda'nın kendini savunmak amacıyla DKC topraklarında askeri faaliyetlere girişmesi, DKC'nin toprak bütünlüğünü ve egemenliğini ihlal etmek anlamına gelmektedir.⁶⁹ Bu noktada somut olaya dair Divan'ın görüşü dikkate alındığında, kendi topraklarında faaliyet gösteren terör örgütleri, isyancılar vb. gibi devlet niteliğinde olmayan silahlı aktörlerin, sınır aşırı komşu devletlere karşı saldırılarından o devletin sorumluluğu bulunmamaktadır. Bu sonuca gerekçe olarak da topraklarında faaliyet gösterilmesine o devletin karşı koyabilecek yeterli kuvvete, imkana ve donanımına sahip olamaması gösterilmektedir. Doğaldır ki Divan, burada söz konusu saldırıların gerçekleştirilmesinde topraklarında faaliyet gösterilen devletin herhangi bir desteğinin olmamasına göre hareket etmiştir.⁷⁰ Bir diğer ifadeyle, yukarıda bahsi geçen 1986 tarihli Nikaragua Kararı'nda vurguladığı gibi, DKC tarafından Uganda'ya gönderilen devlet niteliğinde olmayan silahlı aktörler söz konusu olmadığından meşru savunmanın varlığını kabul etmemektedir.

Bununla beraber Divanın, düzensiz kuvvetlerin (devlet niteliğinde olmayan silahlı aktörler) büyük çaplı saldırılarının meşru savunmaya yol açıp açamayacağına cevap vermekten kaçındığı ileri sürülen bu davada muhalif görüş sahibi yargıç Kooijmans, görüşünü aynen Divan'ın 1986 tarihli Kararı'na benzer şekilde ifade etmektedir. Kooijmans'a göre, eğer çapı ve yoğunluğu gereği bir silahlı saldırı sayılabilecek biçimde saldırı gerçekleştirebilen düzensiz kuvvetler söz konusu ise bu durumda meşru savunmadan bahsedilebilecektir.⁷¹ Son olarak Divan, 1996 tarihinde verdiği Danışma Görüşü'nde ise meşru savunmanın şartlarını ifade etmektedir. Buna göre önemsiz bir sınır uyuşmazlığı ya da münferit bir saldırıdan daha büyük bir silahlı saldırının sebep olduğu meşru savunma eyleminin "gereklilik" ve "orantılılık"

⁶⁸ Bu çerçevede İngiltere ve ABD'nin başını çektiği askeri kuvvetler, 7 Ekim 2001'de Afganistan'a karşı meşru savunma gerekçesiyle saldırı başlatmıştır. Hamit Karzai'nin 2002 yılında yapılan seçimlerde devlet başkanı seçilmesine kadar bu gerekçeye dayandırılan saldırılar, bu tarihten itibaren meşru devlet başkanının yardım çağrısı ve yabancı devletlerin askeri kuvvetlerini ülkesine davet etmesine dayanmaya başlamıştır. Bu nedenle hala SIHA'lar aracılığı ile gerçekleştirilen saldırıların hukuka aykırılığı konusunda çok tartışma yapılmamaktadır. Bkz. O'connell, Mary Ellen, *Seductive Drones: Learning From a Decade of Lethal Operations*, Journal of Law, Information&Science and Faculty of Law, University of Tasmania, 2011, s. 10-11; Brooks, Drones and The International Rule of Law, a.g.e., s. 92-3; Schmitt, a.g.e., s. 3117-3118; Taşdemir, a.g.e., s. 158-167.

⁶⁹ "Armed Activities on the Territory of the Congo", Democratic Republic of Congo v. Uganda, Judgement, ICJ Reports, 2005, para. 168-170, <http://www.icj-cij.org/files/case-related/116/116-20051219-JUD-01-00-EN.pdf>, 07.10.2018.

⁷⁰ O'connell, a.g.e., s. 15.

⁷¹ "Armed Activities on the Territory of the Congo", Democratic Republic of Congo v. Uganda, Separate Opinion of Judge Kooijmans, ICJ Reports, 2005, para. 29, <http://www.icj-cij.org/files/case-related/116/116-20051219-JUD-01-03-EN.pdf>, 09.10.2018.

ilkelerine uygun gerçekleştirilmesi gerektiğini belirtmektedir.⁷²

ABD'nin genellikle gerçekleştirdiği SİHA saldırılarında dayandığı temel gerekçe olarak meşru savunma, özellikle 11 Eylül saldırılarına maruz kalınmasından itibaren önleyici meşru savunma bağlamında daha baskın bir şekilde kullanılmaktadır. Doktrinde, ABD'nin bu hususu bir ulusal güvenlik stratejisi haline getirdiği ve kendisine ya da vatandaşlarına karşı yurt içinde veya yurt dışında gerçekleşebilmesi muhtemel saldırılara karşı kabul ettiği ifade edilmektedir.⁷³ Aynı şekilde uluslararası terörizme karşı yürüttüğü mücadelesinde ağırlıklı olarak anlık sınır aşırı saldırılar gerçekleştirebilen SİHA'ların kullanılmasında, bazen silahlı çatışmanın zaman ve yer olarak söz konusu olduğuna dayanılmakta; bazen de meşru savunma-önleyici meşru savunma gerçekleştirdikleri ileri sürülmektedir.⁷⁴

Her ne kadar meşru savunma hakkının sonsuza kadar sürebilecek nitelikte bir hak olmadığı kabul edilse de, bir devlet topraklarında konuşlanan terörist ya da isyancı gruplara karşı mağdur devletin bir SİHA saldırısı veya askeri operasyon gerçekleştirme hakkı ile ev sahibi devletin sahip olduğu topraklarını kontrol etme ve serbestçe faaliyette bulunma hakkı karşılaştırıldığında, ev sahibi devletin bu inkar edilemez hakkından böyle durumlarda taviz verilmesi gerektiği ileri sürülmektedir. Başka bir ifadeyle ev sahibi devlet, kendi topraklarında faaliyette bulunan devlet niteliğinde olmayan silahlı aktörlerin başka bir devlete saldırmasını engelleyebilecek askeri kuvvet ve donanımına sahip değilse, o takdirde söz konusu saldırıları sona erdirmek için mağdur devletin SİHA'ların kullanımı da dahil olmak üzere meşru savunma amacıyla gerekli askeri tedbirlere başvurabileceği kabul edilmektedir.⁷⁵

C. Devletin Rızası

Rıza kavramı ve devletlerin kendi topraklarında kuvvet kullanılmasına izin vermesi durumu, özellikle son zamanlarda SİHA kullanımı şeklinde gerçekleşen kuvvet kullanma eylemleri açısından oldukça önem arz etmektedir. Devletler, başka devlet topraklarında konuşlanmış ve/veya faaliyette bulunan devlet niteliğinde olmayan silahlı aktörlere karşı SİHA'lar aracılığı ile kuvvet kullanmaktadırlar. Söz konusu SİHA saldırılarının, uluslararası hukuka aykırı bir şekilde kuvvet kullanma yasağını ihlal edip etmediği, yukarıda incelenen meşru savunma esasına dayanmasına bağlıdır. Meşru savunma amacıyla, kendisine yönelen saldırılara son verebilmek için silahlı aktörlere karşı SİHA'lar aracılığı ile daha kolay, daha verimli, daha ucuz ve etkin bir mücadele yürütülebilmektedir. Bu durumda, yukarıda ifade edildiği üzere, bu mücadelede kullanılan SİHA'ların gerçekleştirdiği saldırıların gereklilik ve orantılılık ilkelerine uygun düşmesi gereklidir. Ancak doktrinde, her ne kadar yüksek teknolojiye ve hassasiyete sahip özellikleri bulunsun da, SİHA saldırılarında hedef alınan kişiye nazaran daha fazla kişinin yaşamını kaybetmesine ya da yaralanmasına yol açtığı, dolayısıyla

⁷² “*Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*”, Advisory Opinion, ICJ Reports, 1996, para. 41, <http://www.icj-cij.org/files/case-related/95/095-19960708-ADV-01-00-EN.pdf>, 10.10.2018.

⁷³ Raymond, Gregory/Kegley, Charles, “*Preemption and Preventive War*”, in *The Legitimate Use of Military Force*, Ed. Howard Hensel, Ashgate, Hampshire, 2008, s. 99-105; Sehrawat, a.g.e., s. 195.

⁷⁴ Qureshi, Wasseem Ahmad, *The Legality and Conduct of Drone Attacks*, Notre Dame Journal of International & Comparative Law, Vol. 7, 2017, s. 94-95; Brooks, *Drones and The International Rule of Law*, a.g.e., s. 90.

⁷⁵ Schmitt, a.g.e., s. 316-317.

orantılılık ilkesini karşılayamadığı gerekçesiyle eleştirilmektedir.⁷⁶

Mağdur devletin ya da genel olarak bir devletin, başka bir devletin topraklarında kuvvet kullanma eylemini, SİHA kullanımı da dahil, gerçekleştirebilmesi için meşru savunma esasına göre hareket etmesi gereklidir. Bu durumda da meşru savunmanın şartlarının yerine gelmesi, her somut olayın kendine özgü durumları çerçevesinde ayrı ayrı değerlendirilmesinin getirdiği zorluklarla karşılaşmak kaçınılmazdır. O takdirde devletin her an uluslararası hukuka aykırı bir davranış içerisine girmemesi, dolayısıyla uluslararası sorumluluğunun doğmaması için geriye tek bir alternatif kalmaktadır; ‘devletin rızasını almak’. Rıza kavramı gerek ulusal gerekse uluslararası hukuk düzenlerinde, gösterilen davranışın hukuka aykırılığını ortadan kaldıran bir sebep olarak kabul edilmektedir.

Devletin rızasını almak suretiyle başta SİHA kullanımı olmak üzere başka bir devletin topraklarında kuvvet kullanma eylemlerine en çarpıcı örnek olarak, ABD’nin Pakistan devletinin topraklarında gerçekleştirdiği SİHA saldırıları nedeniyle, Pakistan ile rıza alınıp alınmadığına ilişkin yaşadığı tartışmalar gösterilebilir. Amerikalı yetkililere göre uzun süredir Pakistan hava sahasında SİHA uçuşları gerçekleştirilmektedir. Askeri ve istihbarat yetkilileri tarafından Pakistan topraklarında belirlenen hedeflere SİHA saldırıları yapılmaktadır ve bütün bunlar Pakistan’ın izni ile söz konusu olmaktadır. Ayrıca doğru kişilerin hedef alındığı süreçte gerçekleştirilen SİHA saldırılarının bir sorun teşkil etmeyeceği, Pakistan Başbakanlığı tarafından dile getirildiği de öne sürülmektedir.⁷⁷ Yine bu doğrultuda Başkan Obama döneminde yapılan resmi açıklamalarda, gerçekleştirilen SİHA saldırılarının tamamen ev sahibi devletlerin işbirliği ile birlikte rızaları alınmak suretiyle yapıldığı ifade edilmiştir.⁷⁸

Bunlara ek olarak, 2006 yılından beri ABD ile Pakistan ortak SİHA programı yürütmektedir. Buna göre birlikte hareket ederek rota belirleme, hedef tespiti, SİHA uçuşları vb. gibi faaliyetlerin sürdürüldüğü, Pakistan askeri ve istihbarat yetkililerin bizzat Amerikan SİHA saldırılarına yardımcı oldukları iddia edilmektedir.⁷⁹ Yine benzer bir tartışmalı durum da, El-Kaide lideri Usame Bin Ladin’e yapılan operasyon nedeniyle ortaya çıkmıştır. Söz konusu devlet niteliğinde olmayan silahlı aktörün Pakistan topraklarındaki faaliyetlerine karşı, ABD’nin Pakistan’dan aldığı izinle SİHA saldırıları gerçekleştirdiği ve özel kuvvetler tarafından karşı eylemler düzenlendiği kabul edilmektedir. Ancak söz konusu şahsın Pakistan devlet kurumlarına çok yakın bir yerde ikamet etmekte olması, Pakistan’ın ya bu duruma göz yumduğu ya da bunu öğrenebilecek veya engelleyebilecek güce sahip olmadığı anlamına gelmektedir. Böyle bir durumda ABD’nin, askeri müdahalede bulunmak için ev sahibi devletten

⁷⁶ Genellikle tek bir kişinin takip edilerek hedef alındığı SİHA saldırılarında, ortalama en az 10 kişinin yaşamını yitirmesine yol açabildiği görülmektedir. Bkz. Akerson, David, *Applying Jus In Bello Proportionality to Drone Warfare*, Oregon Review of International Law, Vol. 16, 2014, s. 179.

⁷⁷ Coleman, Michael/Gray, David, *The Legality Behind Targeted Killings and the Use of Drones in the War on Terror*, Global Security Studies, Vol. 5, 2014, s. 47; Qureshi, a.g.e., s. 96.

⁷⁸ Tau, Byron, “Brennan: Drones ‘Necessary’”, Politico, 30 April 2012, <https://www.politico.com/story/2012/04/brennan-drones-necessary-not-vengeance-075751>, 13.10.2018.

⁷⁹ Walsh, Declan, “Drone War Spurs Militants to Deadly Reprisals”, The New York Times, 29 December 2012, <https://www.nytimes.com/2012/12/30/world/asia/drone-war-in-pakistan-spurs-militants-to-deadly-reprisals.html>, 14.10.2018.

izin alma zorunluluğuna sahip olmadığı ileri sürülmektedir.⁸⁰

Bununla beraber, yukarıda ifade edilen durumların aksine Pakistan'ın bu konuda resmi duruşu çelişki uyandırmaktadır. Öncelikle ABD'li yetkililerin hiçbir zaman resmi izin/rıza almadığı, Pakistan'ın yalnızca örtülü bir şekilde rıza gösterdiği öne sürülmektedir. Buna gerekçe olarak, karşılıklı görüşmelerde ve/veya bilgi alış verişleri sırasında, Pakistan'ın kendi topraklarında gerçekleştirilen SİHA saldırılarına asla kuvvetli ve açık bir şekilde itirazda bulunmadığı gösterilmektedir. ABD'li yetkililerin, Pakistan'lı yetkilileri SİHA kullanımı konusunda düzenli olarak bilgilendirdiği belirtilmektedir.⁸¹ Amerikan Merkezi İstihbarat Teşkilatı (CIA)'nın, Pakistan İstihbarat Servisine SİHA saldırılarının gerçekleştirildiği bölgeler hususunda bilgi ve belge göndermesine rağmen cevap alamadığı gerekçesiyle, örtülü bir şekilde rıza gösterdiği kabul edilmektedir.⁸² Buna karşılık Pakistan'ın, bütün bu durumların aksine kendi topraklarında SİHA saldırıları gerçekleştirilmesine hiçbir zaman rıza göstermediğini, örtülü bir şekilde rıza gösterdiğine dair iddiaların tamamını inkar ettiğini ve açıkça ABD'nin Pakistan hava sahası ile topraklarında gerçekleştirdiği SİHA saldırılarını sona erdirmesini istediği de bilinmektedir.⁸³

Ev sahibi devletin rızasının alınmasına gerek olmadığına dair ileri sürülen bir görüşe, meşru savunmayı düzenleyen Şart'ın 51. maddesinde, alınacak tedbirler nedeniyle rıza alınması gerektiğinden bahsedilmemektedir. Çünkü bu düzenlemenin kabul edilmesiyle birlikte BM üyesi devletlerin, meşru savunma amacıyla kuvvet kullanacak olan devletin aldığı askeri tedbirlere önceden rıza göstermiş oldukları kabul edilmektedir. Örneğin, herhangi bir devletin topraklarında faaliyet gösteren devlet niteliğinde olmayan silahlı aktörler tarafından saldırıya uğrayan mağdur devletin, silahlı aktörlere karşı başlattığı SİHA saldırıları için önceden ev sahibi devletten rıza almasına ihtiyacı yoktur.⁸⁴

Sonuç olarak, bu şekilde bir tarafa herhangi bir külfet ya da yükümlülük getiren bir durumda örtülü rızanın yeterli olmayacağı, açık ve yazılı bir şekilde rıza gösterilmesi gerektiği kabul edilmektedir. Bu gibi durumlarda atılacak adımların karşılıklı resmi yazışmalar ile gerekçelendirilmesi doğru olacaktır. Aksi halde yapılan davranışın, ev sahibi devletin egemenliğini ihlal edecek bir sonuca götüreceği aşikardır.

III. SİHA Kullanımının Jus in Bello (İnsancıl Hukuk) Çerçevesinde Değerlendirilmesi

Uluslararası insancıl hukuk kuralları, uluslararası hukukun en önemli alanlarından biri olarak, silahlı çatışmalar sırasında tarafların davranışlarının hukuka uygunluğunu belirleyen

⁸⁰ Lewis, Drones and Transnational Armed Conflicts, a.g.e., s. 17-18.

⁸¹ Vogel, a.g.e., s. 131.

⁸² Entous, Adam/Gorman, Siobhan/Perez, Evan, "U.S. Unease Over Drone Strikes", The Wall Street Journals, 26 September 2012, <https://www.wsj.com/articles/SB10000872396390444100404577641520858011452>, 15.10.2018.

⁸³ Woods, Chris, "Pakistan Categorically Rejects Claim That It Tacitly Allows U.S. Drone Strikes", The Bureau of Investigative Journalism, 28 September 2012, <https://www.thebureauinvestigates.com/stories/2012-09-28/pakistan-categorically-rejects-claim-that-it-tacitly-allows-us-drone-strikes>, 16.10.2018; "Pakistan Presses on It's Demand For End to Illegal Drone Strikes", The News, 02 July 2016, <https://www.thenews.com.pk/latest/132367-Pakistan-presses-demand-end-illegal-drone-strikes>, 16.10.2018.

⁸⁴ Paust, Jordan, *Self-Defense Targetings of Non-State Actors And Permissibility of U.S. Use of Drones in Pakistan*, Journal of Transnational Law&Policy, Vol. 19, No. 2, 2010, s. 249-251.

kurallar bütünüdür. İnsancıl hukuk, kuvvet kullanma hukukunda olduğu gibi hangi tarafın haklı olup olmadığı ile ilgilenmeksizin silahlı çatışmanın başladığı andan itibaren neyin meşru bir davranış olduğu ile ilgilenmektedir. İnsanlık tarihinin en acımasız, yıkıcı ve olumsuz sonuçlarının ortaya çıktığı savaş ve/veya silahlı çatışmaların söz konusu yıkıcı ve olumsuz sonuçlarını mümkün olan en az seviyeye indirmek amacını taşımaktadır. Bu alanda uluslararası silahlı çatışma ve uluslararası olmayan silahlı çatışma şeklinde kabul gören iki silahlı çatışma türü bulunmaktadır. Doktrinde ayrıca, devlet niteliğinde olmayan aktörlerin müdahil olduğu ve uluslararası olmayan silahlı çatışmalar kategorisi içerisine giren bir de sınır aşırı silahlı çatışma/sınır aşırı uluslararası olmayan silahlı çatışma (*transnational armed conflict/transnational non-international armed conflict*) nitelendirmesi yapılmaktadır. Bilhassa tek bir devletin sınırları içerisinde yer almayan ve faaliyet göstermeyen silahlı aktörler ile bir devlet arasında yaşanan çatışmaları ifade etmek için kullanılmaktadır.⁸⁵

SİHA'lar aracılığı ile yürütülen mücadeleler bir bütün olarak hukuka aykırı görülmediğinden, bireysel anlamda hangi SİHA saldırısının uluslararası hukuku ihlal ettiği sorusu gündeme gelmektedir. Daha önce ifade edildiği gibi, genel olarak silahlı çatışma sırasında kullanılan herhangi bir silahtan farklı değerlendirilmeyen (örneğin savaş uçağı) SİHA'ların uluslararası hukuka aykırı bir araç ve/veya silah olduğu söylenemez. Bu durumda her SİHA saldırısı, ayrı ayrı kullanıldığı somut olayın şartları içerisinde değerlendirilmelidir. ABD, SİHA saldırılarını gerçekleştirdiği durumlarda iki farklı tür silahlı çatışma içerisinde olduğunu kabul etmektedir. Bunlardan ilki, klasik anlamda uluslararası olmayan silahlı çatışma türüdür. Buna göre ABD, müttefik devletin coğrafi sınırları içerisinde ve ona yardım etmek amacıyla hareket etmektedir. Diğeri ise meşruluğu uluslararası hukukta tartışmalı⁸⁶ olan sınır aşırı uluslararası olmayan silahlı çatışma türüdür. Bu ikinci türe göre ABD kendisini, herhangi bir ülkesel coğrafi alan ile sınırlayıcı görmemektedir.⁸⁷ Ancak Avrupa başta olmak üzere birçok yerde bu görüş kabul edilmemektedir.⁸⁸

SİHA'lar aracılığı ile gerçekleştirilen her saldırının, kendi başına insancıl hukukun en önemli ilkelerine göre incelenerek hukuka uygun olup olmadığı değerlendirilmesi gereklidir. Bu bağlamda çalışmamızın bundan sonraki aşamasında ayırım gözetme ilkesi, orantılılık ilkesi, hukuka uygun hedef alma ilkesi vb. gibi temel ilkeler ayrı ayrı SİHA saldırıları çerçevesinde inceleme alanı bulacaktır.

A. Ayırım Gözetme İlkesi

Ayırım gözetme ilkesi, insancıl hukukun en temel ilkelerinden birisidir. Ayırım gözetme, silahlı kuvvet kullanan kişilerin askeri hedefler (askeri personel gibi savaşanlar, mühimmat, karargah vb. gibi) ile sivil hedefleri (sivil halk, din görevlisi, sağlık personeli, mallar vb. gibi koruma altında olan her şey) birbirinden ayırt etmesi anlamına gelmektedir.⁸⁹ Söz konusu temel

⁸⁵ Coleman/Gray, a.g.e., s. 41; Lewis, Drones and Transnational Armed Conflicts, a.g.e., s. 3.

⁸⁶ Böyle bir durumda SİHA'ların, sıcak çatışmaların yaşandığı bölgenin yani teknik olarak "savaş alanının" dışında kullanıldığı, dolayısıyla saldırının gerçekleştirildiği devletin egemenliğini ihlal ettiği gerekçesiyle yoğun eleştiri yöneltilmektedir. Bkz. Lewis, Drones and Transnational Armed Conflicts, a.g.e., s. 10.

⁸⁷ Qureshi, a.g.e., s. 97-98.

⁸⁸ Brooks, Drones and The International Rule of Law, a.g.e., s. 95-96.

⁸⁹ Sehrawat, a.g.e., s. 176-177.

ilke, 1949 tarihli Cenevre Sözleşmelerine Ek I No'lu Protokol m. 48'de düzenlenmiştir. Buna göre çatışmada yer alan taraflar, sivil hedeflerin korunması için askeri hedefler ile birbirinden ayırt etmeli ve yalnızca askeri hedeflere saldırı gerçekleştirmelidir.⁹⁰ Aynı husus, Uluslararası Kızılhaç Komitesi'nin hazırladığı Uluslararası İnsancıl Örf ve Adet Hukukuna Dair Kurallar çalışmasında da vurgulanmaktadır. Çalışmanın ilk kuralı olarak, “*silahlı çatışmanın tarafları, daima savaşımlar ile sivilleri birbirinden ayırt etmelidir. Saldırımlar, sivillere yönelik değil doğrudan savaşımlara yöneltilmelidir.*” şeklinde ifade edilmiştir.⁹¹

Bu bağlamda düşündüğümüzde, belirli bir askeri hedefe yöneltilmemiş saldırıların ya da yöneltilmeyecek tarzda silah ve teçhizatın kullanıldığı saldırıların insancıl hukuka aykırı olduğunu söyleyebiliriz. Bilhassa havadan bombardıman ve/veya savaş uçaklarından atışlanan/fırlatılan füze, bomba vb. gibi savaş yöntem ve araçlarında ayırt etme ilkesinin gözetildiğini savunmak her zaman kolay olmayabilir. Ancak teknolojik gelişmelerin savunma sanayisinde kat ettiği aşamalar sayesinde çok daha hassas ve etkin silahların üretilme imkanı ortaya çıkmaktadır. Bu duruma güzel bir örnek teşkil ettiğini düşündüğümüz SİHA'lar, sahip oldukları teknolojik özellikler sayesinde ayırt etme ilkesinin yerine getirilmesinde daha titiz ve hatasız olabilme imkanı sunmaktadır. SİHA'lar, yukarıdaki bölümlerde ifade ettiğimiz üzere, gerek lazer güdümlü özelliği ile hedef alma, hedef tespit edebilme ve anlık takip edebilme gerekse daha hassas füzeler taşıyabilme özelliğine sahiptir. Bununla birlikte her türlü olumsuz şartlarda havalanabilen, ülkeler arası mesafelerden komuta merkezine gerçek, anlık veri ya da görüntü aktarabilen araçlardır. Bu sayede SİHA kullanıcısının, askeri hedef ile sivil hedef arasındaki ayrımı gözetebilme ve silahlı kuvvet kullanma kararını doğru zamanda verebilme esnekliğine sahip olduğunu rahatlıkla ifade edebiliriz.⁹² Bu hususlar dikkate alındığında, SİHA'lar aracılığı ile gerçekleştirilen saldırılarda ayırt etme ilkesinin çok daha fazla yerine getirildiğini söylemek mümkündür.⁹³ Zira teknolojik gelişmelerin hızla ilerlemesi, bu anlamda insancıl hukukun en temel ilkesi olan ayırt etme ilkesine olan farkındalığın da artmasına katkıda bulunmuştur. Bombalama, balon, uçak vb. gibi daha eski savaş yöntem ve araçları ile kıyaslandığında SİHA'ların, çok daha doğru hedefleme ve hedefi vurma konusunda hassas oldukları sabittir.

Buna karşılık SİHA'ların kullanıldığı saldırılarda, hedef alınan kişilerin etkisiz hale getirilmesinin yanında sebep olunan sivil kayıplar ve/veya zararlar dikkate alındığında ortaya tartışmalı bir tablo çıkmaktadır. Bazen bir caddede yürüyen herhangi bir kişiyi hedef alabilme; çok yüksek irtifalı uçuşlarda bile yerde bulunan bir süt kutusundaki yazıyı okuyabilme; bir binada yalnızca hedef alınan kişinin bulunduğu odaya saldırı gerçekleştirebilme vb. gibi birçok örnek, SİHA'ların hatasız ve/veya kayıpsız bir saldırı ya da operasyon yürütebileceği algısını

⁹⁰ “*Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, And Relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I)*”, of 8 June 1977, International Committee of the Red Cross, Article 48, https://www.icrc.org/eng/assets/files/other/icrc_002_0321.pdf, 17.10.2018.

⁹¹ Henckaerts, Jean Marie/Beck, Louise Doswald, *Customary International Humanitarian Law*, Vol. I-Rules, Cambridge University Press, Cambridge, 2005, s. 3.

⁹² Bir başka ifadeyle bu ve benzeri diğer tüm özellikleri dikkate alındığında SİHA'lar, çatışmanın yol açtığı beklenmedik olumsuz sonuçlarını ve hatalarını en az seviyeye indirebilecek imkanı sunduğu kabul edilebilir. Bkz. Vogel, a.g.e., s. 123.

⁹³ Wuschka, Sebastian, *The Use of Combat Drones in Current Conflicts-A Legal Issue or a Political Problem?*, Goettingen Journal of International Law, Vol. 3, 2011, s. 896; Sehwat, a.g.e., s. 178 ve 188.

göstermektedir. Zaman zaman elde edilmesi beklenen askeri avantaj ile kıyaslanamayacak kadar küçük oranda bir sivil kaybın yaşanması, bu anlamda ayırt etme ilkesini zedelemeyeceği düşünülmektedir. Ancak oldukça teknolojik ve daha hassas özelliklere sahip olan SİHA'ların, her kullanıldığında hesap edilen/edilemeyen yüksek oranlarda sivil kayıplara yol açması tartışmalara yol açmaktadır. Uluslararası hukuk kuralları salt sivil kaybının yaşanmasını hukuka aykırı kabul etmemektedir. Bir başka deyişle, elde edilmesi beklenen askeri avantaj ile kıyaslandığında aşırı kabul edilmeyecek oranda sivil kayıplar, ayırım gözetme ilkesine aykırı görülmemektedir.⁹⁴ Bununla beraber, daha önce de ifade edildiği gibi, Pakistan'da 2006-2009 yılları arasında hedef alınan 14 kişinin etkisiz hale getirilmesine karşın yaklaşık 700 sivil yaşamını kaybetmiştir. Genel olarak istatistikler dikkate alındığında, her bir SİHA saldırısının yaklaşık 10 sivilin kaybına yol açtığı belirtilmektedir.⁹⁵

Sonuç olarak, yukarıda ifade edilen açıklamalar ışığında, SİHA'ların eski teknoloji silah ve araçlar ile karşılaştırıldığında ayırım gözetme ilkesine daha uygun, daha fazla yerine getirebilecek bir araç olduğunu ifade edebiliriz. Ancak bu durum, hiçbir zaman bir bütün olarak hukuka uygun oldukları anlamına gelmemektedir. Zira her SİHA saldırısı, kendi başına somut olayın şartları çerçevesinde değerlendirilmeye ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle SİHA'ların kullanıldığı tüm saldırıların bütünüyle ayırım gözetme ilkesine riayet ettiğini ileri sürmek her zaman imkan dahilinde değildir. SİHA'lar aracılığı ile yürütülen saldırılarda ortaya çıkan bu çelişkili durum, SİHA kullanıcısının çatışma bölgesinden oldukça uzak bir yerde görev yapması ve saldırıları adeta bilgisayar oyunu şeklinde benimseyerek hareket ettiğini de düşündüğümüzde, söz konusu tablonun hukuki ve ahlaki olarak her geçen gün daha fazla tartışılmasına yol açmaktadır.

B. Orantılılık ilkesi

Silahlı çatışmanın taraflarının, insancıl hukuk kurallarına uygun hareket ettikleri dönemlerde dahi tam anlamıyla serbest olduklarını söyleyemeyiz. Herhangi bir çatışmada, daha somut bir ifadeyle, her türlü savaş yöntem ve aracını kullanabilme özgürlüğü bulunmamaktadır. Ek I No'lu Protokol'ün 35. maddesinde düzenlenen söz konusu hükme göre çatışmanın tarafları, gereksiz acı veren ve aşırı yaralanmalara yol açan her türlü savaş yöntem ve aracını kullanmamaktadır.⁹⁶ Aynı husus benzer şekilde, Divan'ın 1996 tarihinde verdiği Danışma Görüşü'nde yargıç Higgins'in Karşı Görüşünde dile getirilmiştir. Şöyle ki, belirgin bir şekilde beklenen askeri avantaj ile kıyaslandığında orantısız bir şekilde sivil kayıplara yol açacak ise o saldırıdan vazgeçilmelidir.⁹⁷ Her iki metin karşılaştırıldığında, Ek Protokol'ün "orantısız" ibaresi yerine "aşırı" ibaresini tercih ettiği görülmektedir. Aşırı ibaresi ise açık ve net olarak

⁹⁴ Protocol I, Article 51/5-b; Orr, Andrew C., *Unmanned, Unprecedented, and Unresolved: The Status of American Drone Strikes in Pakistan Under International Law*, Cornell International Law Journal, Vol. 44, Issue 3, 2011, s. 748.

⁹⁵ Yine 2009 yılında SİHA saldırılarının bir önceki yıla göre iki kat arttığı ve her saldırıda yaklaşık 30 kişinin yaşamını yitirdiği ifade edilmektedir. Bkz. O'connell, a.g.e., s. 6; Akerson, a.g.e., s. 179.

⁹⁶ Protocol I, Article 35.

⁹⁷ "Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons", Advisory Opinion, Dissenting Opinion of Judge Higgins, ICJ Reports, 1996, para. 20, <https://www.icj-cij.org/files/case-related/95/095-19960708-ADV-01-14-EN.pdf>, 18.10.2018.

görülebilir, anlaşılabilir bir orantısızlık anlamına gelmektedir.⁹⁸

Ayırım gözetme ilkesinde ifade edildiği gibi, insancıl hukuk sivil kayıplarını tamamen hukuka aykırı kabul etmemektedir. Daha somut açıklamak gerekirse, elde edilmesi beklenen somut ve doğrudan bir askeri avantaj ile kıyaslandığında, aşırı görülmeyecek sivil kayıplara, yaralanmalara ve sivil mallara gelen zararlara yol açan saldırılar hukuka aykırı kabul edilmemektedir.⁹⁹ Doktrinde bu durum, somut olayın şartlarına göre küçük ve önemsiz bir husus veya olayın şartlarına göre olağan bir şekilde kendiliğinden gelişen bir durum olarak da ifade edilmektedir.¹⁰⁰ SİHA'lar, eski teknoloji ve ona bağlı olarak üretilen silah ve araçlar ile karşılaştırıldığında daha az zarar verici, yıkıcı ya da olumsuz etkileri olan bir savaş aracıdır. Bunun yanında SİHA'lar, kullanıcılarına düşünmek, analiz yapmak, saldırı kararını vermek ve saldırı zamanını belirlemek vb. gibi birçok konuda önceki savaş yöntem ve araçlarına göre daha fazla zaman tanımaktadır. Örneğin standart bir lazer güdümlü bombadan 1/20 oranında daha küçük boyuta sahip olan SİHA'lar, klasik uçaklardan atılan hassas bombaların da yarısı kadardır.¹⁰¹

Aslında orantılılık ilkesinin özünde yer alan düşünce, silahlı çatışmalar süresince meydana gelebilecek tüm sivil kayıplarını, yaralanmaları ve sivil malların zararlarını mümkün olan en az seviyeye indirebilmektir. Bu çerçevede baktığımızda SİHA'ların, daha eski savaş yöntem ve araçlarının yol açtığı kayıp ve zararlara göre orantılılık ilkesine uygun olduğu söylenebilmektedir. Zira her geçen gün sahip olunan teknolojik özelliklerin daha da geliştirildiği ve yenilerinin eklendiği SİHA'lar, en fazla hassasiyetleri ile ön plana çıkmaktadır. Böylece kullanıldıkları saldırılarda daha isabetli atışlar yapabilmekte, yalnızca hedeflenen kişiyi etkisiz hale getirebilmekte, hedefe yakın olan siviller ve malların daha az zarar göreceği bilinmektedir. Kendilerinden beklenen performans ve sonuçlar her ne kadar bu doğrultuda olsa da, maalesef, SİHA'ların yol açtığı sivil kayıplar aynı oranda değildir. Örneğin Afganistan'da ve Pakistan sınır bölgelerinde gerçekleştirilen saldırılarda orantılılık ilkesinin ihlal edildiği gerekçesiyle eleştiriler yöneltilmektedir.¹⁰² Yine Pakistan'da uygulanan SİHA programına göre 2010 yılındaki sivil kayıp % 6 iken, bugün % 21 civarında görülmektedir.¹⁰³ Doktrinde ileri sürülen çarpıcı bir görüşe göre, bu durum geleneksel operasyonlara nazaran yeni tip karşı atak operasyonlarda elde edilmesi beklenen askeri avantaj açısından hangi hususun dikkate alındığı ile alakalıdır. Zira geleneksel operasyonlarda orantılılık ilkesi açısından önemli olan husus, sivil mallara ve sivil can kayıplarına karşılık ne kadar düşman unsurun etkisiz hale getirildiği ve ne kadar askeri avantaj elde edildiğidir. Bilhassa SİHA'ların kullanıldığı yeni tip karşı atak

⁹⁸ Dinstein, Yoram, *The Conduct of Hostilities Under the Law of International Armed Conflict*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004, s. 120.

⁹⁹ Protocol I, Article 51/5-b.

¹⁰⁰ Sehrawat, a.g.e., s. 178-179.

¹⁰¹ Saldırı kararı vereceği sırada küçük boyutlardaki silahların, SİHA kullanıcılarına daha fazla komuta kontrol rahatlığı tanıdığı ileri sürülmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Lewis, Michael W./Crawford, Emily, *Drones and Distinction: How IHL Encouraged the Rise of Drones*, Georgetown Journal of International Law, Vol. 44, 2013, s. 1154.

¹⁰² 2004-2012 yılları arasında gerçekleştirilen SİHA saldırıları nedeniyle içerisinde çocuklarında bulunduğu 2562 ile 3325 arasında kişinin yaşamını kaybettiği belirtilmektedir. Bkz. Coleman/Gray, a.g.e., s. 49; Solis, *The Law of Armed Conflict*, a.g.e., s. 541.

¹⁰³ Orr, a.g.e., s. 747; ABD'nin Irak, Somali, Libya ve Etiyopya gibi diğer ülkelerde yürüttüğü SİHA operasyonlarında meydana gelen kayıplar için bkz. O'connell, a.g.e., s. 7-8.

TİDSAD

operasyonlarda ise ne kadar düşman unsurun etkisiz hale getirildiğinden çok hangi düşman hedeflerin etkisiz hale getirildiği önemlidir. Bu nedenle belirlenen hedeflerin etkisiz hale getirilmesi uğruna orantısız ve/veya aşırı sivil can kaybı ve sivil malların zarar görmesi söz konusu olmaktadır.¹⁰⁴

Sonuç olarak, ayırım gözetme ilkesinde olduğu gibi, söz konusu istatistikler SİHA'ların silahlı çatışmalar sırasında kullanılmasında özeldir orantılılık ilkesi genelde insancıl hukuka uygun olup olmadıkları hususunda tartışmalara yol açmaktadır. Her ne kadar gerçekleştirdiği her saldırının kendi başına değerlendirilmesi gerektiği ifade edilmesine rağmen, istenilen amaca ve kurallara uygun bir şekilde iyi eğitim almış kişilerin kontrolünde kullanıldığı sürece belirtilen eleştirilerin giderek azalacağı beklenmektedir.

C. Hukuka Uygun Hedef Tespiti

Hukuka uygun bir şekilde hedef tespiti denildiğinde akla ilk gelen husus, savaştan ve sivil ayrımıdır. Bir diğer ifadeyle, silahlı çatışma sırasında taraflar, yalnızca savaştan statüsüne sahip kişileri hedef alabilmektedir. Savaştan statüsüne sahip herhangi bir taraf açısından ise diğer taraf, daima düşman niteliğindedir. Buna göre silahlı olsun ya da olmasın, tehlike arz etsin ya da arz etmesin düşman olarak belirlenmiş bir kişi, her zaman hukuka uygun bir hedeftir. Eğer söz konusu düşman unsur, teslim olmuş veya etkisiz bir durumda ise o takdirde hukuka uygun bir hedef olarak nitelendirilemez.¹⁰⁵ Savaştan¹⁰⁶ kavramı ise insancıl hukuka göre, taraflardan herhangi birinin silahlı kuvvetleri bünyesinde yer alan, silahlı çatışmalara doğrudan katılma hakkına sahip olan ve ele geçirildiğinde savaş esiri olarak kabul edilen kişidir.¹⁰⁷

Bu çerçevede baktığımızda elinde silahı olan her kimse, savaştan değildir. Savaştan olarak kabul edilmek için mutlaka insancıl hukuk kurallarına uygun hareket edecek şekilde organize olmuş bir birlik, grup vb. gibi iç disipline sahip unsurlara bağlı olmak gerekmektedir. Savaştan olmanın getirdiği en büyük avantaj, insancıl hukuka uygun olduğu sürece çatışma sırasında neden olunan kayıplar ve zararlardan sorumluluk doğmamaktadır. Buna karşılık en büyük dezavantaj ise her an düşman olarak hedef olunabilme ihtimalinin bulunmasıdır.¹⁰⁸

Savaştan, yukarıda belirtildiği gibi, statüsüne sahip olmayan her kimse sivil olarak kabul edilmektedir. Bunun yanında statüsü konusunda tereddüt yaşandığı takdirde bir kimse her zaman sivil olarak kabul edilmelidir. Buna karşılık SİHA kullanıcıları, genellikle çatışma bölgesinden uzak bir yerde konumlanmaktadır. Askeri personel dışındaki SİHA kullanıcıları, CIA görevlileri başta olmak üzere istihbarat teşkilatlarında görevli personel, gerçekleştirdikleri

¹⁰⁴ Vogel, a.g.e., s. 125-126.

¹⁰⁵ Lewis, Michael W., *Drones and the Boundaries of the Battlefield*, Texas International Law Journal, Vol. 47, 2012, s. 310.

¹⁰⁶ Doktrinde savaştan kavramının, metinlerde açıkça ifade edilmediği gerekçesiyle, düşman silahlı kuvvetler personelinin hukuka uygun hedef olarak anlaşılmayabileceği gibi farklı anlamların çıkarılabileceği iddia edilmektedir. Ek Protokol'ün hazırlık aşamasındaki görüşmeler sırasında bazı delegelerin bu kavrama karşılık başka teklifler öne sürdüğü ancak yeterli görülmediği belirtilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Henderson, Ian, *The Contemporary Law of Targeting*, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, 2009, s. 80.

¹⁰⁷ Protocol I, Article 43. Söz konusu hüküm uzlaşma ile kabul edilmiştir. Bkz. Henckaerts/Beck, a.g.e., Rule 3, s. 78-79.

¹⁰⁸ Lewis, *Drones and the Boundaries of the Battlefield*, a.g.e., s. 309; Dinstein, a.g.e., s. 27; Lewis, *Drones and Transnational Armed Conflicts*, a.g.e., s. 14.

saldırıları ile çatışma bölgesine doğrudan etki ettikleri gerekçesi ile hukuka uygun bir hedef olarak kabul edilmektedirler. Bir başka ifadeyle, savaş alanından uzakta görev yapmalarına rağmen SİHA saldırıları ile düşmanca davranışları doğrudan gerçekleştiren bir savaşan olarak kabul görmektedirler.¹⁰⁹ İşte herhangi bir silahlı çatışmada kullanılan savaş yöntem ve aracında olduğu gibi SİHA'lar açısından da, kullanıldığı her saldırıda hukuka uygun olarak savaşan statüsüne sahip kimseler hedef alınmak durumundadır. Zira Divan'a göre, savaşan ve sivil ayrımı gözetmeyen savaş yöntem ve araçlarının kullanılması hukuka aykırıdır.¹¹⁰ Bu hususta SİHA'lar açısından farklı amaçlar ve beklentiler nedeniyle birbirinden çok farklı sonuçların ortaya çıktığı analizler ve çalışmalar yapılmaktadır.¹¹¹ Sonuçta SİHA'ların, özellikleri bağlamında yukarıda belirtilen benzer açıklamalar ışığında, savaşan ile sivil arasındaki ayrımı uygun şekilde hareket ettiğine ve hukuka uygun hedef aldığına dair kuvvetli deliller olduğu iddia edilmesine rağmen hakkındaki tartışmaların sona ermediği de vurgulanmaktadır.¹¹²

D. Hedef Alarak Öldürme

Hedef alarak öldürme kavramı, uluslararası hukukta ortaya çıkışı ve tartışılması bakımından suikast, yargısız infaz vb. gibi benzer kavramlara göre daha yeni bir kavramdır. Hedef alarak öldürme, devletlerin yakın zamanda klasik uluslararası silahlı çatışma-uluslararası olmayan silahlı çatışma ayrımından ziyade yeni tür silahlı mücadeleler içerisine girmeleri ile birlikte karşımıza çıkmaktadır. Devletlerin, devlet niteliğinde olmayan silahlı aktörler (teröristler ve terör örgütleri gibi) ile mücadelesi asimetrik bir özellik taşımaktadır. Şöyle ki, bir yanda devletin resmi üniformalı, rahatlıkla ayırt edilebilecek ve uzaktan görülebilecek şekilde organize olmuş silahlı kuvvetleri ile diğer yanda herhangi bir ayırt edilebilecek işaret ya da özellik taşımayan ve sivil halkın arasında gizlenerek sivil görünümü altındaki devlet niteliğinde olmayan silahlı aktörler bulunmaktadır. Böyle bir durumda karşılıklı taraflar arasında zor ve dengesiz bir mücadele yürütülmektedir. İşte hedef alarak öldürme uygulamasının, söz konusu yeni tür mücadelenin asimetrik özelliğini aşabilmek amacıyla kullanılmaya başlandığı ileri sürülmektedir.¹¹³

Hedef alarak öldürme¹¹⁴ kavramı üzerinde uzlaşılmış bir tanım olmamasına rağmen

¹⁰⁹ Bu hususta söz konusu kişilerin savaşan statüsünde mi? yoksa çatışmalara sonradan kendi iradesi ile katılma gerekçesi ile sivil ayrıcalığını kaybeden veya hukuka aykırı savaşan statüsünde mi? kabul edileceği tartışılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Henderson, *Civilian Intelligence Agencies and the Use of Armed Drones*, a.g.e., s. 152-153; Qureshi, a.g.e., s. 103-104.

¹¹⁰ "Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons", Advisory Opinion, ICJ Reports, 1996, para. 95.

¹¹¹ Zaman zaman hedef tespitinde ve hedefi vurma konusunda yaşanan sıkıntılar üzerinde durulmaktadır. Bazen de diğer savaş yöntem ve araçları ile kıyaslandığında yanlış hedef konusunda oldukça düşük bir kayıp oranına sahip olduğu ifade edilmektedir. Her halükarda mevcut durumun SİHA'lar üzerindeki soru işaretlerini ortadan kaldırmadığı da eklenmektedir. Bkz. Lewis, *Drones and Transnational Armed Conflicts*, a.g.e., s. 9.

¹¹² Sehwat, a.g.e., s. 191-192.

¹¹³ Bilhassa SİHA'lar aracılığı ile gerçekleştirilen hedef alarak öldürmelerde, sivil kayıpların giderek artması ve diğer psikolojik anlamda olumsuz etkileri nedeniyle eleştirilmektedir. Bkz. Albayrak, Gökhan, *Uluslararası Hukukta Hedef Alarak Öldürme*, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2013, s. 11; Ochse, Aaron Richard, "Targeted Killing, Drones and International Law: How U.S. Practice is Shaping International Law", LLM Thesis at George Washington University Law School, 2013, s. 5, <https://pqdtopen.proquest.com/doc/1545675918.html?FMT=AI>, 18.10.2018.

¹¹⁴ Doktrinde yapılan diğer tanımlar ile birlikte benzer diğer kavramların tanımları ve karşılaştırmalı olarak belirleyici özelliklerini ayrıntılı incelemek için bkz. Otto, Roland, *Targeted Killings and*

yaygın olarak benimsenen bir örnek olarak, “uygun şekilde ele geçirilemeyen, çatışmalara doğrudan katılmış ve devlet tarafından hedef alınmış belirli bir sivilin veya hukuka aykırı savaşın, uluslararası ya da uluslararası olmayan silahlı çatışma bağlamında bilerek ve istenerek öldürülmesidir.”¹¹⁵ Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere, genellikle hedef alarak öldürme eylemlerinde bir silahlı çatışma ile bağlantı aranmaktadır.¹¹⁶ Diğer yandan hedef alarak öldürme, bir askerin savaş alanında düşman askerini hedef alarak vurması anlamına gelmemektedir. Buna göre söz konusu kavramın, özel bir öldürme eylemi olarak, bilhassa teröristlere karşı yürütülen silahlı mücadelede uygulanan genel bir taktik haline geldiği ifade edilmektedir.¹¹⁷

Bu bağlamda SİHA’ların kullanıldığı bilinen ilk hedef alarak öldürme eylemi, 2002 yılında Yemen’de Salim Sinan El-Hareti’ye karşı ABD tarafından gerçekleştirilmiştir.¹¹⁸ İnsancıl hukuk kurallarına göre siviller, saldırılara karşı her zaman koruma altındadır. Sivillerin sahip oldukları bu ayrıcalık, düşmanca davranışlarda bulunmadıkları, çatışmalara doğrudan katılmadıkları sürece devam etmektedir.¹¹⁹ Bu düzenlemeden yola çıkarak teröristler ve suç ortakları, silah, mühimmat ve/veya bomba uzmanları, terör örgütlerinin kitle iletişim araçlarından yararlanmasını sağlayan uzmanlar vb. gibi kişilerin düşmanca davranışlar sergilemedikleri sürece yani çatışmaya doğrudan katılmadıkları sürece hedef alarak öldürme eyleminde hedef olamayacakları iddia edilmektedir. Buna karşılık teröristlerin her zaman hukuka uygun bir hedef oldukları, nerede ve ne zaman belirlenirse ve yerleri tespit edilirse bir saldırının hedefi olmaları gerektiğini ileri sürenler de bulunmaktadır.¹²⁰

Bununla beraber, özellikle 11 Eylül saldırılarının ardından SİHA’ların yoğun şekilde kullanıldığı hedef alarak öldürme eylemlerinin herhangi bir hukuka aykırılık teşkil etmediği ileri sürülemez.¹²¹ Bir diğer ifadeyle, SİHA’ların yol açtığı sivil kayıpların ve hedef alınan kişide yanılma gibi durumlar sonucunda ortaya çıkan sorunların varlığı da inkar edilemez. Çarpıcı bir örnek olarak, El-Kaide terör örgütü lideri Usame Bin Ladin’in de içerisinde olduğu iddiasıyla Pakistan’da ormanlık bir alanda tespit edilen bir grubun etkisiz hale getirilmesi olayı gösterilebilir. Daha sonra söz konusu kişilerin odunculuk ile uğraşan köylüler olduğu ortaya

International Law, Springer, Heidelberg, 2010, s. 13-22; Albayrak, a.g.e., s. 17-21; Wuschka, a.g.e., s. 897.

¹¹⁵ Solis, *Targeted Killing and The Law of Armed Conflict*, a.g.e., s. 127.

¹¹⁶ Ochse, a.g.e., s. 51.

¹¹⁷ Solis, *The Law of Armed Conflict*, a.g.e., s. 538. Doktrinde ve bazı devlet uygulamalarında hedef alarak öldürme eyleminin hukuki gerekçesi olarak devletin kendi vatandaşları koruma yükümlülüğünden kaynaklanan bir tür meşru savunma hali içerisinde olduğu belirtilmektedir. Bkz. Solis, *Targeted Killing and The Law of Armed Conflict*, a.g.e., s. 130-131.

¹¹⁸ O’connell, a.g.e., s. 22-23; Solis, *Targeted Killing and The Law of Armed Conflict*, a.g.e., s. 130.

¹¹⁹ Protocol I, Article 51/3.

¹²⁰ Doktrinindeki tartışma için bkz. Solis, *The Law of Armed Conflict*, a.g.e., s. 539; Wuschka, a.g.e., s. 898-899; Alberstadt, a.g.e., s. 228-229; Otto, a.g.e., s. 38-40; Coleman/Gray, a.g.e., s. 45; Ochse, a.g.e., s. 50-51.

¹²¹ 11 Eylül saldırılarından itibaren El-Kaide’ye karşı Afganistan, Pakistan ve Yemen gibi ülkelerde meydana gelen hedef alarak öldürme eylemlerinin %95’inden fazlası SİHA’lar aracılığı ile gerçekleştirilmiştir. Bu saldırılarda takip altında olan ve hedef alınan lider kadrolarındaki birçok kişi etkisiz hale getirilmesinin yanı sıra sivil kaybının da benzer şekilde kaçınılmaz olduğu belirtilmektedir. Bkz. Otto, a.g.e., s. 6-7; Coleman/Gray, a.g.e., s. 39.

çıkıştır.¹²²

Sonuç olarak, suikast gibi benzer kavramları ile kıyaslandığında her halükarda hukuka aykırı görülmeyen ve ilk bakışta yansız bir anlam ifade eden hedef alarak öldürme, yeni ortaya çıkan bir kavram olmasına rağmen fazlasıyla tartışılır niteliktedir. Bu kadar kısa bir süre zarfında doktrinde ve devlet uygulamalarında bu denli tartışmalı olmasının altında yatan sebepler arasında; neredeyse tüm eylemlerde SİHA'ların kullanılması, SİHA'ların kullanılmaya başlandığı tarih olan 11 Eylül saldırılarının sonrasında ortaya çıkması ve devlet niteliğinde olmayan silahlı aktörlere karşı uygulanması gibi durumlar zikredilebilir. Dolayısıyla SİHA'lar aracılığı ile gerçekleştirilen her hedef alarak öldürme eylemi kendi başına ayrı ayrı değerlendirilmeye ihtiyaç duymaktadır. Hedef alınan kişi, hedefleme zamanı, bir silahlı çatışmanın varlığı, hedef alınan kişinin durumu gibi birçok etkenin kapsam dahilinde tutulduğu geniş bir analizin sonucunda bir kanaate varılabileceği söylenebilir.

SONUÇ

Teknoloji ve bilgi çağında insanlığın ulaştığı gelişme hızı ve sürekli yenilenme arzusu, yapılan çalışmalarda kendini devamlı geliştiren ve yenileyen bir sürecin içerisinde olmasını gerektirmektedir. Bu durum teknolojinin, her alanda görüldüğü gibi savunma ve güvenlik alanlarında da giderek daha fazla hakim olmasına yol açmaktadır. Uluslararası toplumda savunma ve güvenlik, devletlerin en fazla önem verdikleri konulardandır. Devletlerin geçmişte ağırlıklı olarak insan gücüne dayalı bir şekilde savunma ve güvenlik anlayışını oluşturduklarını bilmekteyiz. Ancak bugüne dek geçen zaman içerisinde sahip olunan teknoloji ve bilgi birikimlerinin katkısı sayesinde söz konusu oran, insan gücünden teknolojiye doğru dönmeye başlamıştır. Artık otonom ya da yarı otonom dediğimiz bizzat insan faktörünün başrol oynamadığı insansız sistemlerin geliştirildiği bir dönemden geçmekteyiz. Bilhassa askeri alanda sahip olunan imkanlara bağlı olarak geliştirilen savaş yöntem ve araçları bağlamında düşündüğümüzde, en fazla dikkat çeken bir örnek olarak İHA'lar ve daha gelişmiş versiyonu olarak SİHA'lar erişilen teknolojik seviyeyi göstermektedir.

Devletler ve genel olarak uluslararası toplumda yer edinmiş hukuka uygun ve hukuka aykırı birçok birim tarafından kullanılan SİHA'lar, artık yeni tür silahlı mücadelenin en önemli aracı haline gelmiş bulunmaktadır. Birden fazla araç ve/veya aygıtın daha fazla geliştirilmiş tek bir platform bünyesinde bir arada bulundurarak çalışabilme imkanı veren SİHA'lar, aynı zamanda ölümcül kuvvet uygulayabilme imkanı da sunmaktadır. Her türlü olumlu ya da olumsuz hava şartlarında çalışabilecek kamera ve görüntü sistemleri, kayıt cihazı, konum/kişi belirleme ve komuta merkezine anlık olarak aktarabilme vb. gibi bir dizi özelliğe sahip olan SİHA'lar; bir de bomba ve/veya füze taşıyabilme özelliğine de sahiptir. Bu sayede keşif, gözlem, yer ve kişi tespiti, istihbarat, ulaşım ve ikmal vb. gibi sayılabilecek birçok özelliğinin yanı sıra artık taşıdığı ölümcül kuvvet kullanabilecek mühimmat ile silahlı mücadelenin en etkili ve vurucu aracı haline gelmiştir. Yukarıda sayılan tüm bu özellikleri sayesinde bugün 40'tan fazla İHA-SİHA kullanıcısı ve üreticisi bulunmaktadır. Bu durum, her geçen gün SİHA

¹²² 11 Eylül saldırılarına kadar ABD'nin resmi duruşu, hedef alarak öldürme eyleminin suikast ya da yargısız infaz olduğu ve hukuka aykırı kabul edildiğidir. Ancak resmi olarak bu tarihten itibaren terörle mücadelede yoğun bir şekilde SİHA'lar aracılığı ile sayısız hedef alarak öldürme eylemi gerçekleştirilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ochse, a.g.e., s. 52-59; O'connell, a.g.e., s. 9.

teknolojilerinin daha fazla kendisine yer bulduğunu ve insan faktörü karşısında gücünü daha fazla arttırdığını ifade etmektedir.

Uluslararası hukuk kuralları bağlamında SİHA sistemlerinin, savaş ve/veya silahlı çatışmalar sırasında kullanımının hukuka uygun olup olmadığına karar verebilmek için öncelikle mevcut uygulanan kurallar çerçevesinde değerlendirme yapılması gerekmektedir. Her şeyden önce bir mühimmat olarak değil, uçak gibi herhangi bir savaş yöntem ve aracından farklı görülmeyen SİHA'ların, genel anlamda hukuka aykırı olduğunu iddia etmek doğru olmayacaktır. Bu çerçevede savaş ve/veya silahlı bir çatışma sırasında kullanıldığı sürece diğer savaş yöntem ve araçlarında olduğu gibi hukuka uygun bir teknolojik araç şeklinde kabul edilebilecektir. Ancak uygulamada, özellikle devletler ve devlet niteliğinde olmayan silahlı aktörler arasında sürüp giden ve asimetrik nitelikte gerçekleşen silahlı mücadeleler nedeniyle SİHA kullanımı, oldukça önem arz etmektedir. Şöyle ki, devletlerin karşısında genellikle terör örgütleri gibi meşru olmayan bir silahlı aktör bulunmaktadır. Aynı gerekçe ile geleneksel anlamda simetrik bir mücadeleden ziyade dengelerin alt üst olduğu asimetrik bir mücadele söz konusu olmaktadır. Bazen bu asimetrik özelliğin ve getirdiği dezavantajın giderilmesi amacıyla bazen de sahip olduğu özelliklerin Jus ad Bellum ve Jus in Bello gibi uluslararası hukuk alanında yer alan belirli kurallara daha uygun olduğu gerekçeleri ile SİHA'lar tercih sebebi olmaktadır. SİHA'lar, herhangi bir savaş uçağının bir saldırıda kullanılması ya da havadan bir bombardıman gerçekleştirilmesi sonucunda ortaya çıkan hukuka aykırı durumların önüne geçebilecek, avantaj sağlayabilecek özelliklere sahiptir. Örneğin daha az maliyet, insan gücü ve performans ile daha fazla etkili saldırılar gerçekleştirebilme, hedefi daha hassas bir şekilde belirleyerek etkisiz hale getirebilmekte ve nihayet daha az sivil can ve mal kaybına yol açabilmektedir.

Buna karşılık her geçen gün gerçekleştirilen saldırılarda kullanım oranının arttığını gözlemlediğimiz SİHA'lar, hassasiyetleri ile ön plana çıkmalarına rağmen olması gerekenden çok daha fazla olumsuz sonuçlara yol açtığı gerekçesiyle eleştiriye maruz kalmaktadır. Çoğunlukla belirlenen bir hedefi tespit ederek takip etme ve gerektiğinde ölümcül kuvvet kullanarak etkisiz hale getirme amacıyla kullanılan SİHA'lar, söz konusu saldırılarda bir hedef uğruna birden fazla sivil can ve mal kaybına yol açmaktadır. Yukarıda ifade edildiği üzere, Afganistan, Pakistan, Yemen ve Somali gibi birçok ülkede gerçekleştirilen saldırılarda yoğun şekilde kullanılan SİHA'ların, her bir saldırıda en az ortalama 10 sivilin yaşamını kaybetmesine yol açtığı bilinmektedir. Söz konusu rakamların yer ve zamana göre değişkenlik göstererek artma eğiliminde olduğu dikkate alındığında, istenmeyen sonuçların son teknolojiye sahip savaş yöntem ve araçlardan ortaya çıkması nedeniyle tartışmaların neden arttığı anlaşılabilir. Bununla beraber hukuk kuralları açısından önemli olan husus, insan faktörünün ilgili süreç içerisinde etkin bir şekilde rol oynamasını gerektirmektedir. Bir diğer ifadeyle, insansız sistemler belirli bir zaman veya dönem içerisinde etkili olabilir. Ancak özellikle ölümcül kuvvet uygulama kararını veren, gerektiğinde bu karardan vazgeçebilen, bu kararın zamanını belirleyen unsurun mutlaka insan olması gerektiği kabul edilmektedir. Bu noktada en fazla dikkate değer husus, sorumluluktur. Gerek hedefi vurma kararı ya da vurmaktan vazgeçme iradesine sahip olma gerekse hukuka aykırı durumlarda sorumluluğun kime/kimlere atfedilmesi gerektiği açısından sıklıkla tartışma konusu olmaktadır.

Bu bağlamda SİHA saldırısı gerçekleştirilen ülkenin rızasının alınıp alınmadığı

TİDSAD

hususunda genel anlamda bir sorun ortaya çıkmadığı uygulama ile sabittir. Pakistan’da olduğu gibi bazı örneklerde yaşanan sıkıntı, açık ve net bir şekilde gösterilmesi gereken rızanın varlığı noktasında kendisini göstermektedir. Bunun dışında en tartışmalı konulardan biri meşru savunma kavramıdır. Uygulamada devletlerin en fazla dayandığı hukuki gerekçe olarak karşımıza çıkan meşru savunma, her somut olayda kullanılan SİHA saldırısı ayrı ayrı değerlendirilmek suretiyle hukuka uygun olup olmadığına karar verilebilir. Jus in Bello denilen insancıl hukuk bağlamında dikkate alınması gereken temel ilkelerin varlığı da ayrı bir önem arz etmektedir. Bilhassa ayırım gözetme ilkesi ve orantılılık ilkesi gibi çekirdek ilkelerin, SİHA’ların kullanıldığı saldırılarda mutlaka yerine getirildiği, riayet edildiği bir genel tablonun ortaya çıkması gerekmektedir. Genel özellikleri itibari ile değerlendirdiğimizde, geçmişe nazaran daha hassas bir şekilde ayırt edebilecek ve orantılı bir şekilde ölümcül kuvvet uygulayabilecek nitelikte bir savaş yöntemi ve aracı olarak kabul edilen SİHA’ların yol açtığı olumsuz sonuçlar, istatistikler ile ortaya konulmaktadır. Teknolojinin gelişim ve yenilenme hızı ile paralel bir şekilde erişilen noktayı temsil ettiğini düşündüğümüz SİHA’lar açısından bu denli olumsuz algı ve sonuçlar, elbette hedeflenen bir durum olarak kabul edilmemektedir. Bu nedenle söz konusu teknolojik savaş yöntemi ve araçlar hakkında oluşan soru işaretlerinin giderek artış gösterdiğini görmekteyiz. Yine de buna rağmen SİHA’ların kullanımından vazgeçilmesinden ya da araştırma, geliştirme ve üretim teknolojilerinin sona erdirilmesinden bahsetmek mümkün değildir. Önemli olan husus, uygulamada karşılaşılan sorunlu noktaların doğru, hızlı ve yerinde saptanarak giderilmesi çalışmalarının da göz ardı edilmemesidir. Bu süreç çerçevesinde, SİHA sistemlerinin kullanımına müdahil olan insan faktörünün ele alınması da vurgulanması gereken ayrı bir husustur. Her anlamda kaliteli, ahlaki değerleri yüksek ve kurallara mümkün olan en üst seviyede riayet duygusuna sahip personelin eğitilmesi ve yetiştirilmesine ihtiyaç bulunmaktadır.

KAYNAKLAR

- “*Armed Activities on the Territory of the Congo*”, Democratic Republic of Congo v. Uganda, Judgement, ICJ Reports, 2005, <http://www.icj-cij.org/files/case-related/116/116-20051219-JUD-01-00-EN.pdf>, 07.10.2018.
- “*Armed Activities on the Territory of the Congo*”, Democratic Republic of Congo v. Uganda, Separate Opinion of Judge Kooijmans, ICJ Reports, 2005, <http://www.icj-cij.org/files/case-related/116/116-20051219-JUD-01-03-EN.pdf>, 09.10.2018.
- “*Dictionary of Military and Associated Terms*”, The U.S. Department of Defence, August 2017, <http://www.jcs.mil/Portals/36/Documents/Doctrine/pubs/dictionary.pdf>, 22.08.2018.
- “*Final Report on the Meaning of Armed Conflict in International Law*”, The Hague Conference About Use of Force, International Law Association, 2010, http://www.rulac.org/assets/downloads/ILA_report_armed_conflict_2010.pdf, 29.09.2018.
- “*G Kuvveti-G Force*”, Uzay Bilim, 2012, <http://www.uzaybilim.net/2012/10/g-kuvveti-g-force.html>, 15.09.2018.
- “*Global Opinion of Obama Slips, International Policies Faulted: Drone Strikes Widely Opposed*”, Pew Global Attitudes Project, Pew Research Center, June 13, 2012,

TİDSAD

- <http://www.pewglobal.org/2012/06/13/global-opinion-of-obama-slips-international-policies-faulted/>, 05.02.2018.
- “*Hellfire Family of Missiles*”, The United States Army Acquisition Support Center, <https://asc.army.mil/web/portfolio-item/hellfire-family-of-missiles/>, 07.09.2018.
- “*Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*”, Advisory Opinion, *ICJ Reports*, 2004, <http://www.icj-cij.org/files/case-related/131/131-20040709-ADV-01-00-EN.pdf>, 01.10.2018.
- “*Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*”, Advisory Opinion, *ICJ Reports*, 1996, <http://www.icj-cij.org/files/case-related/95/095-19960708-ADV-01-00-EN.pdf>, 10.10.2018.
- “*Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*”, Advisory Opinion, Dissenting Opinion of Judge Higgins, *ICJ Reports*, 1996, <https://www.icj-cij.org/files/case-related/95/095-19960708-ADV-01-14-EN.pdf>, 18.10.2018.
- “*Metric Conversions*”, <https://www.metric-conversions.org/tr/agirlik/pound-kilogram.htm>, 06.09.2018.
- “*Military and Paramilitary Activities in and Against Nicaragua*”, Merits, *Nicaragua v. U.S.A.*, *ICJ Reports*, 1986, <http://www.icj-cij.org/files/case-related/70/070-19860627-JUD-01-00-EN.pdf>, 27.09.2018.
- “*NATO Press Releases*”, North Atlantic Council, Statement No. 124, 12 September 2001, <https://www.nato.int/docu/pr/2001/p01-124e.htm>, 05.10.2018.
- “*Pakistan Presses on It's Demand For End to Illegal Drone Strikes*”, *The News*, 02 July 2016, <https://www.thenews.com.pk/latest/132367-Pakistan-presses-demand-end-illegal-drone-strikes>, 16.10.2018.
- “*Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, And Relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I)*”, of 8 June 1977, International Committee of the Red Cross, https://www.icrc.org/eng/assets/files/other/icrc_002_0321.pdf, 17.10.2018.
- “*Savunma Sanayi*”, <https://www.savunmasanayi.org/bayraktar-tb-2/>, 03.09.2018.
- “*Surveillance Drones*”, Electronic Frontier Foundation, 2017, <https://www.eff.org/issues/surveillance-drones>, 31.08.2018.
- “*The Prosecutor v. Tadic*”, Trial Judgement, Opinion and Judgement, *ICTY Cases*, 1997, <http://www.icty.org/en/cases/judgement-list>, 30.09.2018.
- “*Travma Sonrası Stres Bozukluğu*”, Türkiye'nin Sağlık Sitesi, <http://www.genelsaglikbilgileri.com/travma-sonrasi-stres-bozuklugu/>, 20.09.2018.
- “*United Nations Security Council Resolution*”, No. 1368, 12 September 2001, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/533/82/PDF/N0153382.pdf?OpenElement>, 02.10.2018.

“United Nations Security Council Resolution”, No. 1373, 28 September 2001, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/557/43/PDF/N0155743.pdf?OpenElement>, 02.10.2018.

“United Nations Security Council Resolution”, No. 611, 25 April 1988, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/611>, 25.09.2018.

Akerson, David, *Applying Jus In Bello Proportionality to Drone Warfare*, Oregon Review of International Law, Vol. 16, 2014.

Akyürek, Salih/Yılmaz, Mehmet Ali/Taşkıran, Mustafa, *İnsansız Hava Araçları: Muharebe Alanında ve Terörle Mücadelede Devrimsel Dönüşüm*, BİLGESAM, Rapor No. 53, Ankara, Aralık 2012.

Albayrak, Gökhan, *Uluslararası Hukukta Hedef Alarak Öldürme*, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2013.

Alberstadt, Rachel, “Drones Under International Law”, Open Journal of Political Science, Vol. 4, 2014.

Alston, Philip, “Report of the Special Rapporteur on Extrajudicial, Summary or Arbitrary Executions”, United Nations General Assembly, Human Rights Council, 14th Session, A/HRC/14/24/Add.6, 2010, <http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/docs/14session/A.HRC.14.24.Add6.pdf>, 22.09.2018.

Anand, Ruchi, *Self-Defense in International Relations*, Palgrave Macmillan, London, 2009.

Aral, Berdal, *Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı*, Siyasal Kitabevi, Kırıkkale, 1999.

Atherton, Kelsey D., “Flying Robots 101: Everything You Need to Know About Drones”, Popular Science, March 7, 2013, <https://www.popsci.com/technology/article/2013-03/drone-any-other-name>, 20.08.2018.

Brooks, Rosa, “Drones and The International Rule of Law”, Journal of Ethics&International Affairs, Vol. 28, No. 1, 2014.

Brooks, Rosa, “What’s Not Wrong With Drones?”, Foreign Policy, September 5, 2012, <http://foreignpolicy.com/2012/09/05/whats-not-wrong-with-drones/>, 04.02.2018.

Cassese, Antonio, *International Law*, Oxford University Press, 2nd ed, Oxford, 2005.

Center For Security Studies (CSS), “The Military Utility of Drones”, CSS Analysis in Security Policy, ETH Zurich, No.78, July 2010, <http://www.css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/pdfs/CSS-Analyses-78.pdf>, 13.09.2018.

Coleman, Michael/Gray, David, *The Legality Behind Targeted Killings and the Use of Drones in the War on Terror*, Global Security Studies, Vol. 5, 2014.

Cryer, Robert/Friman, Hakan/Robinson Darryl/Wilmshurst, Elizabeth, *An Introduction to International Criminal Law and Procedure*, 2nd ed, Cambridge University Press,

Cambridge, 2010.

Dinstein, Yoram, *The Conduct of Hostilities Under the Law of International Armed Conflict*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004.

Down, Alan W., *Drone Wars: Risks and Warnings*, Parameters, Vol. 42, No. 4, 2013.

Entous, Adam/Gorman, Siobhan/Perez, Evan, “U.S. Unease Over Drone Strikes”, The Wall Street Journals, 26 September 2012, <https://www.wsj.com/articles/SB10000872396390444100404577641520858011452>, 15.10.2018.

Green, James, *The International Court of Justice and Self-Defence in International Law*, Hart Publishing, Portland, 2009.

Henckaerts, Jean Marie/Beck, Louise Doswald, *Customary International Humanitarian Law, Vol. I-Rules*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005.

Henderson, Ian, *Civilian Intelligence Agencies and the Use of Armed Drones*, Yearbook of International Humanitarian Law, Vol. 13, 2010.

Henderson, Ian, *The Contemporary Law of Targeting*, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, 2009.

Hoş, H. Serdar, *Haklı Savaş ve İnsancıl Hukuk*, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2013.

Jones, Owen Bennett, “Drones or UAVs? The Search for a More Positive Name”, BBC News, February 2, 2014, <http://www.bbc.com/news/magazine-25979068>, 10.09.2018.

Karaağaç, Cengiz, “İHA Sistemleri Yol Haritası-Geleceğin Hava Kuvvetleri 2016-2050”, STM Savunma Teknolojileri Mühendislik ve Danışmanlık, 2016, https://www.stm.com.tr/documents/file/Pdf/6.%C4%B0ha%20Sistemleri%20Yol%20Haritasi_2016-08-03-10-57-57.pdf, 26.08.2018.

Kaya, İbrahim, *Uluslararası Hukukta Temel Belgeler*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2013.

Leander, Anna, *Technological Agency in the Co-Constitution of Legal Expertise and the US Drone Program*, Leiden Journal of International Law, Vol. 26, 2013.

Lewis, Michael W., *Drones and the Boundaries of the Battlefield*, Texas International Law Journal, Vol. 47, 2012.

Lewis, Michael W., *Drones and Transnational Armed Conflicts*, Journal of International and Comparative Law, Vol. 3, Issue 1, 2016.

Lewis, Michael W./Crawford, Emily, *Drones and Distinction: How IHL Encouraged the Rise of Drones*, Georgetown Journal of International Law, Vol. 44, 2013.

MacAskill, Ewen, “Syria: RAF Admits Drone Strike Killed Civilian in Attack Targeting ISIS”, The Guardian, May 2, 2018, <https://www.theguardian.com/world/2018/may/02/syria-raf-airstrike-kills-civilian-uk-campaign>, 19.09.2018.

Maslen, Stuart Casey, *Pandora’s box? Drone Strikes Under Jus ad Bellum, Jus in Bello, and International Human Rights Law*, International Review of the Red Cross, Vol. 94, 2012.

TİDSAD

- McManus, Doyle, “U.S. drone attacks in Pakistan 'backfiring,' Congress told”, Los Angeles Times, May 3, 2009, <http://articles.latimes.com/2009/may/03/opinion/oe-mcmanus3>, 17.09.2018.
- O’Connell, Mary Ellen, “Seductive Drones: Learning From a Decade of Lethal Operations”, Journal of Law, Information&Science and Faculty of Law, University of Tasmania, 2011.
- Ochse, Aaron Richard, “Targeted Killing, Drones and International Law: How U.S. Practice is Shaping International Law”, LLM Thesis at George Washington University Law School, 2013, <https://pqdtopen.proquest.com/doc/1545675918.html?FMT=AI>, 18.10.2018.
- Orr, Andrew C., *Unmanned, Unprecedented, and Unresolved: The Status of American Drone Strikes in Pakistan Under International Law*, Cornell International Law Journal, Vol. 44, Issue 3, 2011.
- Otto, Roland, *Targeted Killings and International Law*, Springer, Heidelberg, 2010.
- Özkan, Halid, “İnsansız Hava Araçlarının/Drone’ların Türk Sivil Havacılık Hukukuna Göre Statüsü, Unsurları ve Ceza Hukuku Boyutuyla Güncel Sorunlar”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Sayı 125, 2016.
- Paust, Jordan, *Self-Defense Targetings of Non-State Actors And Permissibility of U.S. Use of Drones in Pakistan*, Journal of Transnational Law&Policy, Vol. 19, No. 2, 2010.
- Pravas, V. Shalem, “Aerial Assassins: Drones”, Read&Digest, 2013, <https://readanddigest.com/what-is-a-drone/>, 01.09.2018.
- Qureshi, Wassem Ahmad, *The Legality and Conduct of Drone Attacks*, Notre Dame Journal of International & Comparative Law, Vol. 7, 2017.
- Raymond, Gregory/Kegley, Charles, *Preemption and Preventive War*, in *The Legitimate Use of Military Force*, Ed. Howard Hensel, Ashgate, Hampshire, 2008.
- Ruys, Tom, *Armed Attack and Article 51 of the UN Charter*, Cambridge University Press, Cambridge, 2010.
- Schmitt, Michael N., *Drone Attacks Under the Jus ad Bellum and Jus in Bello: Clearing the 'Fog of Law'*, Yearbook of International Humanitarian Law, Vol. 13, 2010.
- Sehrawat, Vivek, *Legal Status of Drones Under LOAC and International Law*, Penn State Journal of Law&International Affairs, Vol. 5, Issue 1, 2017.
- Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü, *Hava ve Yer Operasyonları için Kullanılan Ölçüm Birimleri Yönetmeliği (SHY-Ölçü)*, Tanımlar ve Kısaltmalar, <http://web.shgm.gov.tr/documents/sivilhavacilik/files/mevzuat/sektorel/taslaklar/SHY-OLCU.pdf>, 11.09.2018.
- Solis, Gary D., *Targeted Killing and The Law of Armed Conflict*, Naval War College Review, Vol. 60, No. 2, 2007.
- Solis, Gary D., *The Law of Armed Conflict*, Cambridge University Press, New York, 2010.

- Taşdemir, Fatma, *Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi*, USAK Yayınları, Ankara, 2006.
- Tau, Byron, “Brennan: Drones ‘Necessary’”, Politico, 30 April 2012, <https://www.politico.com/story/2012/04/brennan-drones-necessary-not-vengeance-075751>, 13.10.2018.
- Topal, Ahmet Hamdi, *Uluslararası Terörizm ve Terörist Eylemlere Karşı Kuvvet Kullanımı*, Beta, İstanbul, 2005.
- Valdes, Robert, “How the Predator UAV Works”, How Stuff Works, 1 April 2004, <https://science.howstuffworks.com/predator.htm>, 12.09.2018.
- Vogel, Ryan J., *Drone Warfare and The Law of Armed Conflict*, Denver Journal of International Law&Policy, Vol. 39, No. 1, 2010.
- Walsh, Declan, “Drone War Spurs Militants to Deadly Reprisals”, The New York Times, 29 December 2012, <https://www.nytimes.com/2012/12/30/world/asia/drone-war-in-pakistan-spurs-militants-to-deadly-reprisals.html>, 14.10.2018.
- Wardrop, Murray, “Unmanned Drones Could be Banned, Says Senior Judge”, The Telegraph, July 6, 2009, <https://www.telegraph.co.uk/news/uknews/defence/5755446/Unmanned-drones-could-be-banned-says-senior-judge.html>, 06.02.2018.
- Woods, Chris, “Pakistan Categorically Rejects Claim That It Tacitly Allows U.S. Drone Strikes”, The Bureau of Investigative Journalism, 28 September 2012, <https://www.thebureauinvestigates.com/stories/2012-09-28/pakistan-categorically-rejects-claim-that-it-tacitly-allows-us-drone-strikes>, 16.10.2018.
- Wuschka, Sebastian, *The Use of Combat Drones in Current Conflicts-A Legal Issue or a Political Problem?*, Goettingen Journal of International Law, Vol. 3, 2011.
- Zimmer, Ben, “The Flight of ‘Drone’ From Bees to Planes”, The Wall Street Journal, July 26, 2013, <https://www.wsj.com/articles/SB10001424127887324110404578625803736954968>, 16.08.2018.